

หลักสูตรการศึกษากับสังคมไทย

รูปแบบการศึกษาเป็นแบบทั้งในบรรดาแบบทั้งหลายที่แวดล้อมมนุษย์อยู่ โดยเฉพาะระบบสังคม ดังนั้น ความเป็นไปทางการศึกษาย่อมต้องมีความสัมพันธ์กับความเป็นไปทางสังคม ไม่มากก็น้อย จึงควรกล่าวไว้ในบทนี้ถึงความสอดคล้องกันระหว่างการศึกษาซึ่งสะท้อนโดยหลักสูตรกับสังคมไทย

สังคมไทยและความต้องการครูอาชีพในศตวรรษที่ผ่านมา

สังคมไทยในยุคก่อนปฏิรูปบ้านเมืองในรัชสมัยของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้เป็นสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงน้อย และค่อยเป็นค่อยไป ระบบต่าง ๆ ของสังคม นอกจากระบบการปกครองแล้ว มีรูปแบบไม่ค่อยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากนัก และคนในสังคมก็ไม่ให้ความสำคัญกับความจำเป็นระบบดังกล่าวด้วย เช่น ระบบการศึกษามีผู้จัดการศึกษาอยู่ 3 กลุ่มเป็นอันน้อย คือ บ้าน วัด และวัง แต่การศึกษานี้ก็จัดกันไปตามอัธยาศัย และเงื่อนไขของแต่ละแห่งแต่ละคน ไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน ไม่มีใบรับรองเมื่อจบหลักสูตร ในแง่ผู้เรียน เมื่อเรียนสมควรแก่ความต้องการก็ลาไปทำอย่างอื่น ในแง่ผู้สอนก็สอนไปตามจังหวะ เวลา โอกาส และอัธยาศัย ดังคำพังเพยที่ว่า "เรียนเพราะอยากรู้ เป็นครูเพราะอยากสอน" ครั้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยจำเป็นต้องติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้น ความต้องการกำลังคนที่มีความรู้ความสามารถจะติดต่อกับต่างประเทศอย่างมีศักดิ์ศรีเสมอกันมีมากขึ้น พร้อม ๆ กับความต้องการกำลังคนในการพัฒนาประเทศให้เจริญอย่างอารยะประเทศที่เพิ่มขึ้นตามลำดับ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยก็เข้าสู่ช่วงของการปฏิรูปบ้านเมือง มีการจัดระบบบริหารราชการแผ่นดินอย่างใหม่ ซึ่งขาดแคลนกำลังคนเป็นอันมาก ดังปรากฏว่า กรมพระยาดำรงราชานุภาพก็จำเป็นต้องไปรับตำแหน่งเสนาบดีมหาดไทย ด้วยว่าตำแหน่งนี้มีความสำคัญต่อพระราชอาณาจักร ดั่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสว่า "กรมดำรง ฉันเชื่อว่าเธอจะทำการศึกษได้สำเร็จ แต่บัดนี้บ้านเมืองอยู่ในอันตราย ถ้าเราตกลไปเป็นข้าเขานอื่น การศึกษาที่เธอรักจะอยู่ที่ไหน ใคร

เขาเป็นนายก็จะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามพอใจเขา เรามาช่วยกันรักษาชีวิตของประเทศไว้ จะไม่ดีกว่าหรือ..." (พนมสนิมัย คิสกุล, ม.จ.หญิง 2505 : 46)

คุณสมบัติของกำลังคนในการพัฒนาประเทศในช่วงนี้ได้แก่ ผู้มีความรู้ความชำนาญในวิชา เลข หนังสือไทย และขนบธรรมเนียมมราชการ และภาษาอังกฤษ แม้ว่าคุณสมบัติเหล่านี้จะสร้าง ขึ้นในสกุล (School) โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยเหล่านี้ แต่ก็ต้องการผู้ที่มีความรู้ระดับพื้นฐาน ด้วย จึงเป็นเหตุให้ระบบโรงเรียนอย่างไร้เพื่อสร้างกำลังคนสำหรับพัฒนาประเทศเกิดขึ้น เช่น โรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรตามวัด ปัญหาในการนี้ก็คือ ครูที่สอนอยู่ในการศึกษาที่บ้านขณะนั้นจัดการศึกษาได้ในระดับที่ไม่เป็นที่พอใจของบ้านเมือง จำต้องฝึกครูขึ้นมาอีกด้วย ดังพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า

....อาศัยประเพณีอันนี้ โรงเรียนสำหรับราษฎรเสมอมีอยู่ตามวัดแล้วทุกวัด เป็นแต่ การฝึกสอน สอนตามอรรถาจารย์ของพระภิกษุซึ่งเป็นอาจารย์อันมีความรู้ซึ่งบ้างย่อมน้าง สอนมาก บ้างน้อยบ้างไม่เป็นที่เรียบร้อยแบบแผน จึงยังไม่เป็นประโยชน์แก่มหานตามสมควรที่จะ เป็นการศึกษาที่จะสอนวิชาความรู้ราษฎรให้ดีขึ้น... (กระทรวงศึกษาธิการ 2507 : 47-48)

นอกจากพระราชปรารภดังกล่าว เอกสาร *ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาของประเทศไทย* ได้กล่าวถึงสภาพปัญหาที่ว่า "การศึกษาที่ได้จัดมาโดยลำดับนั้น ยังมีข้อที่ต้องการครูสอนอันเป็นข้อสำคัญอย่างยิ่ง ด้วยผู้ที่คงเป็นครูอยู่แล้วนั้น ถึงแม้บางคนจะสอบไล่ได้ตามวิธีสอบไล่วิชาครู ซึ่งเคยมีมาแล้ว ก็ยังไม่มีความรู้ความชำนาญพอที่จะเป็นครูดีได้ ตามควราวสมัยของการศึกษาที่ได้จัดต่อไป (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และ ดับบลิว ซี ยอนสัน 2463 : 42)

ดังนั้นก่อนที่จะกล่าวสรุปภาพของการครุศึกษาไทย ดังที่ได้วิเคราะห์แล้วในบทที่ 2 ถึง 5 ตามลำดับ ก็น่าจะได้สำรวจสภาพของสังคมไทยและความต้องการครูอาชีพ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2435-2530 โดยสังเขป ทั้งนี้จะวิเคราะห์เป็น 4 ช่วง (ยุค) เช่นเดียวกับที่แบ่งไว้ในบทที่ 2 ถึง 5 คือ

1. สังคมและการศึกษาไทยในช่วง พ.ศ. 2435-2455
2. สังคมและการศึกษาไทยในช่วง พ.ศ. 2456-2488
3. สังคมและการศึกษาไทยในช่วง พ.ศ. 2489-2516

4. สังคมและการศึกษาไทยในช่วง พ.ศ. 2517-25301. สังคมและการศึกษาไทยในช่วง พ.ศ. 2435-2455

ช่วง พ.ศ. 2435-2455 เป็นช่วงที่อยู่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453) และตอนต้นของรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468)

การศึกษาก่อนสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ศูนย์กลางของการศึกษาคือ วัด พระเป็นครูสอน ส่วนในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยได้รับผลกระทบกระเทือนจากอิทธิพลของจักรวรรดินิยมตะวันตกเพิ่มมากขึ้น จนถึงสมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ถือว่า เป็นการจัดการศึกษาตามแบบอย่างตะวันตกอย่างแท้จริง สาเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินพระทัยปรับปรุงการศึกษาของไทยให้เป็นแบบตะวันตก คือ พระองค์ทรงเห็นว่ามีความจำเป็นต้องปฏิรูปบ้านเมืองให้เป็นแบบใหม่เพื่อรักษาพระราชอาณาเขตให้แก่ประเทศไทย (สมบูรณ์ พรหมภาพ 2524 : 276) ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าการจัดการศึกษาในรูปแบบของโรงเรียนจึงเกิดขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการดังกล่าว ดังตัวอย่างของโรงเรียนที่ก่อตั้งขึ้นในช่วงนี้มีดังนี้

1. "โรงเรียน" (School) ในพระบรมมหาราชวัง ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2414

เป็นโรงเรียนแห่งแรกของไทย ให้การศึกษาแก่ข้าราชการทหารมหาดเล็กรุ่นเยาว์กับบรรดามหาดเล็กถวายตัวจากกรมมหาดเล็ก มีหลวงสารประเสริฐ เจ้ากรมอาลักษณ์ ต่อมาเป็นเทียนศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นผู้รับผิดชอบในการสอนวิชาเลข หนังสือไทยและขนบธรรมเนียมราชการ รวมทั้งให้แต่งแบบเรียนหลวง 6 เล่ม มูลบทบรรพกิจ วาทีถิติกร อักษรประโยค สังโยควิธาน ไวนจน์วิจารณ์ นิตยสารวันดี ขึ้นใช้เป็นตำราเรียน-สอนด้วย

2. โรงเรียนสวนสันทอุทยาน ตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2424 มีนายแพทย์เอส จี แมกฟาร์แลนด์ ชาวอเมริกัน เป็นอาจารย์ใหญ่และผู้บริหารการสอน โดยมีคณะกรรมการจัดการของโรงเรียน ประกอบด้วยพระเจ้าน้องยาเธอหลายพระองค์ และข้าราชการชั้นสูง จุดมุ่งหมายของการจัดตั้งโรงเรียนนี้เพื่อฝึกหัดความรู้ อ่าน เขียน แปลภาษาอังกฤษ โดยเฉพาะจนถึงระดับความรู้พอแก่การใช้ในราชการ เป็นโรงเรียนที่จัดการเรียนการสอนแบบตะวันตก รับผู้เรียนที่มีเชื้อสายพระราชวงศ์หรือขุนนางมีตระกูลเป็นส่วนใหญ่ (วารุณี โอสถารมย์ 2524: 59)

3. โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2425 มีสมเด็จพระเจ้า
 นั่งยาเธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นผู้บัญชาการ เป็นโรงเรียนภาษาไทยแห่งแรกที่พยายาม
 จัดระเบียบและวิธีการสอนอย่างตะวันตก คือมีการจัดชั้นการศึกษา มีระบบการสอน-สอบไล่โดยใช้
 แบบเรียนหลวง 6 เล่ม โรงเรียนนี้จัดขึ้นเพื่อให้นักศึกษา หนังสือไทยและเลขแก่บรรดา
 พระบรมวงศานุวงศ์ และบุตรข้าราชการบริหารฝึกสอนทางความรู้ สำหรับรับราชการ และเสด็จ
 พระราชดำเนินไปพระราชทานรางวัลนักเรียนต่อมาทุกปี มีการนำรุงพิเศษซึ่งเกิดขึ้นใหม่อย่างหนึ่ง
 คือ สมเด็จพระมาตามหัยยิกาเธอ กรมพระยาสุดาร์ตนาธิราชประยูร ประทานทุนเล่าเรียนแก่
 นักเรียนปีละ 3 คน (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2463: 27)

4. โรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรตามวัด โรงเรียนวัดแห่งแรกคือ โรงเรียน
 วัดมทรณพาราม ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2427 (ดวงเดือน นิตยสาร 2520: 14) ตั้งขึ้นเนื่องจาก
 จำนวนบุคลากรที่รู้อักษรวิธียังดี ยังมีจำนวนไม่เพียงพอกับความต้องการของรัฐ พระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงเห็นว่าไม่มีการศึกษาแบบใดดีไปกว่าการศึกษาแบบเก่าตาม
 พระอารามที่เป็นการศึกษาหนังสือไทย ลายมือ วิชาหนังสือ กระบวนและไทรเลข พระองค์จึง
 เรังส่งเสวริมให้วัดจัดการศึกษาในรูปของโรงเรียน คือให้วัดแจ้งต่อทางราชการในการสอนหนังสือ
 กุลบุตร ครูถ้าเป็นฆราวาสก็ได้รับพระราชทานเงินเดือน ถ้าเป็นบรรพชิตเพศ ก็ได้รับพระราชทาน
 นิตยภัตเดือนละ 10 บาท รับแจกหนังสือแบบเรียนหลวง ใช้เป็นแบบอย่างในการสอนอย่างเดียว
 กันตลอด (วารุณี โอสภารมย์ 2524: 60) ทรงวางจุดมุ่งหมายให้ราษฎรมีความรู้หนังสือไทย
 ลายมือ และกระบวนเลขแบบเก่าว่า "เพราะหนังสือไทยเป็นประโยชน์ที่จะเล่าเรียนพระไตรปิฎก
 ต่อไป เป็นการเกื้อกูลแก่พระพุทธศาสนา ถ้าเป็นคฤหัสถ์ก็จะได้เป็นกำลังแก่ราชการและเป็น
 ประโยชน์ของผู้เรียน" (เอกสารเรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว 2511: 9-10)

หลังจากการตั้งโรงเรียนต่าง ๆ ตามพระอาราม โรงเรียนวัดได้ขยายจำนวน
 ขึ้นจาก พ.ศ. 2428 ซึ่งมีเพียง 29 โรงเรียน นักเรียน 2,014 คน เพิ่มเป็น 27 โรงเรียน และนักเรียน
 เป็น 2,076 คน ใน พ.ศ. 2430 ทำให้มีการจัดตั้งกรมศึกษาธิการขึ้น มีหน้าที่บังคับบัญชาให้
 แบบแผนการเล่าเรียนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ต่อมาในปี พ.ศ. 2435 รัฐบาลได้ปรับปรุงระบบ
 บริหารราชการส่วนกลาง จัดตั้งกระทรวงต่าง ๆ ขึ้น งานด้านการศึกษาของรัฐในส่วนความ
 รับผิดชอบของกรมศึกษาธิการ จึงได้รวมอยู่กับกระทรวงธรรมการ มีเจ้าพระยาภาสกรวงศ์เป็น

เสนาบดีในปีเดียวกันนี้ นอกจากมีการตั้งโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์แล้ว ได้มีประกาศ "พระบรมราชโองการตั้งโรงเรียนชั้นมูลฐานสามัญ และฝึกหัดทางการศึกษาในโรงเรียนมูลฐานสามัญขึ้นตัวอย่างง่ายสำหรับโรงเรียนบ้านนอก" (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารราชการที่ 5 ศ.3/3 ร่างกฎที่ 1 เรื่องฝึกหัดสำหรับการศึกษาเป็นหลักสูตรในโรงเรียนสามัญและร่างกฎที่ 2 ว่าด้วยฝึกหัดการศึกษาในโรงเรียนมูลฐานตัวอย่างง่าย สำหรับโรงเรียนในตำบลบ้านนอก) ประกาศฉบับนี้ได้กำหนดหลักเกณฑ์รูปแบบของการศึกษาระดับมูลฐาน ซึ่งเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานไว้โดยแบ่งโรงเรียนมูลฐานไว้เป็น 2 ประเภท คือ ก) โรงเรียนมูลฐานขั้นต้น เป็นการเรียนระดับ ก ข น โม อ่าน เขียนขั้นต้น กำหนดให้เด็กเข้าเรียนขั้นนี้ตั้งแต่อายุ 7-15 ปี โดยไม่บังคับ ผู้ทำการสอนเรียกว่า อาจารย์ใช้เวลาเรียน 3 ปี นักเรียนต้องมี 10-30 คนขึ้นไป ถ้าเป็นโรงเรียนหลวงรัฐต้องจ่ายค่าแบบเรียนเร็วให้แก่ครู 1 สำหรับในการสอน และอาจารย์ก็ได้รับพระราชทานเงินเดือนละ 2 สลึง กำหนดให้เรียน ชรรมจารี อ่าน เขียน แต่งข้อความ ไวยากรณ์ เลขวิธี และขับร้อง โรงเรียนมูลฐานขั้นต้นในตำบลบ้านนอกได้ตัดวิชาขับร้องออกไป เพราะส่วนมากเป็นโรงเรียนวัด มีพระเป็นผู้สอน ข) โรงเรียนสามัญขั้นสูง สอนความรู้ขั้นประโยค 1 แบ่งเป็น 4 ชั้น ใช้เวลาเรียน 4 ปี โรงเรียนนี้ตั้งขึ้นตามหัวเมืองอย่างน้อยเมืองละโรง เพราะขณะนั้นมีอยู่เพียงในกรุงเทพฯ 4 แห่งเป็นโรงเรียนสาขาของมหามกุฏราชวิทยาลัย โรงเรียนประเภทนี้เป็นที่สอบเทียบความรู้ของผู้ต้องการสอบไล่ความรู้ด้วย วิชาที่กำหนดให้เรียนคือ ชรรมจารี อ่าน เขียน แต่งข้อความ ไวยากรณ์ เลขวิธี ภูมิศาสตร์ พงศาวดาร เขียนรูปภาพ ขับร้อง สำหรับในเขตที่สามารถจัดหาครูมาได้ก็ให้สอน ได้แก่ วิชาภาษาอังกฤษ การช่างฝีมือ เพาะปลูก หรือค้าขาย (วารุณี โอสถารมย์ 2524: 80-81)

หลังจากนั้นแล้ว ความเคลื่อนไหวทางการศึกษาของรัฐบาลก็หยุดชะงักจนถึง พ.ศ. 2440 จึงมีเหตุการณ์ทางการศึกษาที่สำคัญ ๆ ดังนี้

- พ.ศ. 2440 ตั้งโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม
 - พ.ศ. 2441 ประกาศโครงการศึกษาสำหรับชาติ
 - พ.ศ. 2442 ตั้งโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการพลเรือน
 - พ.ศ. 2445 โปรดเกล้าฯ ให้พระยาอุฎการบดี (เจ้าพระยาวิฑูรย์ดิเรก)
- รั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการแทนเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ มีพระยาวิฑูรย์สฤษดิ์ศักดิ์ (ม.ร.ว. เปี้ย มาลากุล) เป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการ และมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติสงฆ์

ซึ่งทำให้พระพุทธรูประดับชั้นต้องมีย่านที่บำรุงการศึกษาในวัด กับโปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิสุทธ์สุริยศักดิ์ กับคณะไปรับเสด็จสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธสยามมกุฎราชกุมาร ที่ญี่ปุ่น พร้อมกับศึกษาดูงานการจัดการศึกษาของญี่ปุ่นด้วย (วุฒิชัย มูลศิลป์ 2526: 53)

พ.ศ. 2448 อธิบดีกรมศึกษาธิการ พระยาวิสุทธ์สุริยศักดิ์ได้ทำหนังสือขึ้นกราบบังคมทูล โดยเห็นว่า ควรจะแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 แผนก คือ การศึกษาสามัญสำหรับราษฎรทั่วไป เพื่อจะได้เป็นผลเมืองดีของประเทศ และการศึกษาพิเศษ สำหรับผู้ที่ทำงานพิเศษต่าง ๆ รวมทั้งรับราชการด้วย ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงหาหรือความคิดของพระยาวิสุทธ์สุริยศักดิ์ ไปยังกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ และกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ความคิดเห็นทั้งหลายเพื่อที่จะทำให้การศึกษาขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว สุดท้ายก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในวิธีการจัดการศึกษาในระยะปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นั่นคือ กระทรวงมหาดไทย เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดให้วัดเป็นที่สอนหนังสือให้หมดและจะสอดส่องให้เด็กชายหญิงได้เข้าเรียนด้วย กระทรวงนครบาล เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาในกรุงเทพฯ และจะมีพระราชบัญญัติบังคับเด็กอายุ 8-14 ปี เข้าเรียน เริ่มแต่ปี พ.ศ. 2454 กระทรวงธรรมการเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาแบบเลี้ยงตัวเอง โดยเก็บเงินค่าเล่าเรียน และบังคับให้เด็กเรียนหาที่เรียนเอง กระทรวงจะจัดให้มีโรงเรียนรัฐบาลระดับประถมเมืองละโรง และระดับมัธยมเมืองละโรง (วุฒิชัย มูลศิลป์ 2526: 54)

ในช่วงปี พ.ศ. 2435-2455 การศึกษาของไทยมีพระราชบัญญัติ โครงการศึกษา และแผนการศึกษาดังต่อไปนี้

1. พระราชบัญญัติการสอนวิชา พ.ศ. 2433
กำหนดให้มีการสอบไล่ปีละ 2 ครั้ง และมีการสอบไล่วิชาภาษาไทยและวิชาภาษาอังกฤษ
2. แผนการศึกษา พ.ศ. 2438
แบ่งการเรียนเป็น 3 ประโยค คือ ประโยค 1 เรียน 3 ชั้น ประโยค 2 เรียน 3 ชั้น และประโยค 3 เรียน 3 ชั้น ในปี พ.ศ. 2442 ได้เพิ่มประโยค 3 เป็น 4 ชั้น

3. โครงการศึกษา พ.ศ. 2441

แบ่งการศึกษาเป็น 2 ประเภทคือ

ก. การศึกษาสามัญ แบ่งระดับชั้นเป็น

- 1) การเล่าเรียนเบื้องต้นแรก หรือมูลศึกษา
- 2) การเล่าเรียนเบื้องต้น หรือประถมศึกษา ซึ่งแยกเป็นประถมศึกษาชั้นต่ำ 3 ปี นับเป็นประโยค 1 และประถมศึกษาชั้นสูง 3 ปี นับเป็นประโยค 2
- 3) การเล่าเรียนเบื้องต้นกลาง หรือมัธยมศึกษา 4 ปี นับเป็นประโยค 3
- 4) การเล่าเรียนเบื้องต้นสูงสุด หรืออุดมศึกษา

ข. การศึกษานិเทศ ไม่มีการกำหนดอายุ เป็นการเรียนวิชาเฉพาะสิ่งให้

ชำนาญดี เช่น

- 1) การฝึกหัดครูผู้เป็นครูอาจารย์ ผู้รับราชการฝ่ายพลเรือน และผู้รับวัดทำแผนที่
- 2) ศึกษาศิลปะ กฎหมาย การแพทย์
- 3) ศึกษาในการช่าง ทัศนกรรม ต้นกล อินเฮอร์เนียร์
- 4) เรียนการค้า การเพาะปลูก ฯลฯ
- 5) การสั่งสอน และความรู้พิเศษอื่น ๆ

หมวด 5 ของโครงการศึกษานี้ ว่าด้วยการศึกษาให้มีครูอาจารย์แก่โรงเรียน จำเป็นต้องฝึกหัดครูอาจารย์ ต้องสร้างโรงเรียนหรือวิทยาลัยสำหรับฝึกหัดครูอาจารย์ เป็นนักเรียนอยู่ประจำที่โรงเรียน จะเพียงพอน้อยน้อย 80 คนก่อน เพื่อที่จะได้ครูอาจารย์ไปทำการสอนทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองอย่างน้อยปีละ 40 คน

หมวด 8 ว่าด้วยโรงเรียนพิเศษ โรงเรียนพิเศษที่ควรจัดตั้งเป็นอันดับแรกคือโรงเรียนหรือวิทยาลัยสำหรับฝึกหัดอาจารย์ เพราะเป็นสิ่งที่ต้องการมาก โรงเรียนที่มีอยู่ 1 โรงเรียนเป็นโรงเรียนที่มาเรียนเป็นเวลา ไม่ใช่โรงเรียนที่นักเรียนอยู่ประจำ มีนักเรียนอยู่ 30 คนการเรียนต้องช้ากว่าที่นักเรียนได้เรียนประจำ ออกไปเป็นครูตามโรงเรียนไม่ทันแก่ความต้องการ

ในภาค 2 ของโครงการศึกษา ได้ระบุถึงโครงการศึกษาในหัวเมืองให้นครที่เป็นเมืองใหญ่ของมณฑลข้าหลวงเทศนิบาลตั้งอยู่ หรือที่อื่นที่เหมาะสมต้องมีโรงเรียนเบื้องต้น

และโรงเรียนฝึกหัดครูอาจารย์ด้วย สำหรับไปสอนตามโรงเรียนหัวเมืองในเขตภาคนี้ ๆ

4. แผนการศึกษา พ.ศ.2445

เป็นแผนที่แก้ไขเพิ่มเติมหรือตัดทอนจากโครงการศึกษา พ.ศ.2441 แบ่งการศึกษาเป็น 2 ประเภท คือ

ก. สามัญศึกษามี 3 ระดับ คือ ประถมศึกษา 3 ปี นับเป็นประโยค 1 ขึ้นต้น ผู้เรียนอายุ 10-12 ปี มัธยมศึกษา 3 ปี นับเป็นประโยค 2 ขึ้นกลาง และอุดมศึกษา 5 ปี นับเป็นประโยค 3 ขึ้นสูง

ข. วิสามัญศึกษามี 4 ระดับคือ ประถมศึกษา 3 ปี นับเป็นประโยค 1 ขึ้นต้นประถมศึกษานิเทศ 3 ปี มัศึกษานิเทศ 5 ปี และอุดมศึกษานิเทศ

5. แผนการศึกษา พ.ศ.2450

แบ่งการศึกษาเป็น 2 ประเภท คือ

ก. สามัญศึกษา แบ่งเป็น

- 1) กิ่งสามัญ มี 3 ระดับคือ ชั้นมูล กำหนดอายุผู้เรียนไว้ 7-9 ปี ขึ้นประถมศึกษา ควรเรียนจบภายในอายุ 12 ปี และชั้นมัธยมศึกษา ควรเรียนจบภายในอายุ 15 ปี และ
- 2) กิ่งพิเศษ มี 3 ระดับ เหมือนกิ่งสามัญ แต่กำหนดให้สอนภาษาต่างประเทศมากกว่าในกิ่งสามัญ และมัศึกษานิเทศกำหนดให้เรียนจบภายในอายุ 17 ปี

ข. วิสามัญศึกษา มี 2 ระดับ คือ ประถมสายวิสามัญ เทียบเสมอมัธยมสายสามัญ และมัธยมสายวิสามัญ เทียบเท่าอุดมสายสามัญ

6. แผนการศึกษา พ.ศ.2452

แบ่งการศึกษาเป็น 2 ประเภท คือ

ก. สามัญศึกษา แบ่งเป็น

- 1) กิ่งสามัญ มี 4 ระดับ คือ มูลศึกษา 3 ปี อายุระหว่าง 7-9 ปี (เทียบเท่าประถมศึกษาตอนต้น) ประถมศึกษา 3 ปี มัธยมศึกษา 3 ปี และอุดมศึกษา 3 ปี ซึ่งอาจเป็นมัธยมสูงหรือมัธยมวิสามัญ
- 2) กิ่งพิเศษ จัดคล้ายกับแผนการเรียน พ.ศ.2450

๖. วิสามัญศึกษา มี 4 ระดับ คือ มุสิกศึกษา 3 ปี ประถมศึกษา 3 ปี ประเภท
วิสามัญ 3 ปี และมัธยมวิสามัญ 3 ปี

ในช่วงนี้ มีการประกาศใช้หลักสูตรสามัญศึกษามันต่าง ๆ ดังปรากฏในตารางที่ 41

ตารางที่ 41 การเทียบระดับชั้นที่มีในหลักสูตรสามัญศึกษาในช่วง พ.ศ. 2435-2455 กับหลักสูตร
ปัจจุบัน (2521)

ชื่อหลักสูตร	พ.ศ.	ระดับชั้นที่มีในหลักสูตร	เทียบกับปัจจุบัน
1. กฎเกณฑ์สำหรับการศึกษาใน หลักสูตรในโรงเรียนมูลสามัญ	2435	มูลชั้นต่ำ 3 ปี มูลชั้นสูง 4 ปี	ประถมศึกษาปีที่ 1-3 ประถมศึกษาปีที่ 4-6
2. หลักสูตร พ.ศ. 2438	2438	ประโยค 1 3 ปี ประโยค 3 3 ปี ประโยค 3 4 ปี	ประถมศึกษาปีที่ 4-6 มัธยมศึกษาปีที่ 1-3 มัธยมศึกษาปีที่ 4-6
3. หลักสูตรประถมศึกษาสำหรับ สอบไล่ประกาศโยบัตร ประโยค 1 ร.ศ. 124	2488	ประโยค 1 4 ปี มัธยมศึกษา 3 ปี	ประถมศึกษาปีที่ 5-6 มัธยมศึกษาปีที่ 1-3
4. หลักสูตรมูลศึกษาสำหรับเรียน ชั่วคราว 2 หรือ 3 ปี	2453	มูลศึกษา 3 ปี	ประถมศึกษาปีที่ 1-3
5. หลักสูตรสามัญศึกษา หลักสูตร มูล, ประถม, มัธยม, มัธยม สูง ร.ศ. 130	2454	มูลศึกษา 3 ปี ชาย, หญิง หญิง 3 ปี ประถมศึกษา ชาย 5 ปี มัธยมศึกษา 6 ปี ชาย, หญิง	ประถมศึกษาปีที่ 1-3 ประถมศึกษาปีที่ 4-6 มัธยมศึกษาปีที่ 4-6

การศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งเป็นการศึกษาอย่างใหม่ในช่วงนี้ แบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา แต่ก็มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันไป เช่น มูลชั้นสูง ประโยค ประถมศึกษา มัธยมศึกษา วิชาที่สอนกันในชั้นเหล่านี้ ได้แก่ ชรรถนจารี การอ่าน เขียน แต่งข้อความ ไวยากรณ์ เลข ภูมิศาสตร์ พงศาวดาร ภาษาอังกฤษ การช่างฝีมือ เพาะปลูก หรือค้าขาย อาจมี ฆบร็อง และวาดเขียนอยู่ด้วยถ้ามีผู้สอน โรงเรียนที่เปิดมากขึ้นก็ทำให้ต้องการครูมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันผู้ปกครอง ไม่นิยมส่งบุตรหลาน เข้าโรงเรียนด้วยกลัวจะต้องเป็นทหาร ดังนั้นครูที่เป็นที่ต้องการในยุคนี้ จึงเป็นผู้ที่สามารถสอนวิชาอย่างใหม่เหล่านี้ พร้อมทั้งต้องสามารถทำความเข้าใจกับผู้ปกครองได้ โดยที่ตนก็สามารถประกอบอาชีพครูในระบบโรงเรียนได้ เช่น สอนเต็มเวลาตามที่กำหนดเป็นระเบียบโรงเรียน กล่าวได้ว่า ช่วงนี้เป็นช่วงแห่งการปรับเปลี่ยน บ้านเมือง และการสร้างคนเข้ารับราชการ ทั้งนี้ต้องการครูซึ่งเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงให้แก่ กระจายออกไป

2. สังคมและการศึกษาไทยในช่วง 2456-2488

ช่วง พ.ศ. 2456-2488 เป็นช่วงที่อยู่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468) พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2477) และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (พ.ศ. 2477-2489) ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ใน พ.ศ. 2475 มีเสนาบดีกระทรวงธรรมการคือ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์หรือเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (พ.ศ. 2454-2459) เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (พ.ศ. 2459-2469) และ พระองค์เจ้าธานีนิวัตหรือกรมหมื่นพิทยาลาภฤติยาลงกรณ์ (พ.ศ. 2469-2475)

การจัดการศึกษาในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเปลี่ยนไป ทั้งแนวความคิดและวิธีจัดการ กล่าวคือ ได้อาศัยรูปแบบและหลักการวางระบบการศึกษาในประเทศ ซึ่งขณะนั้น นิยามว่าเป็นประเทศซึ่งเจริญแล้วในตะวันตกและญี่ปุ่น ซึ่งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ในขณะที่มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงไพศาลศิลปศาสตร์ เติมนทางไปรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่สำเร็จการศึกษาจากยุโรป และเสด็จผ่านประเทศญี่ปุ่น ทางราชการจึงใช้โอกาสนี้ แต่งตั้งข้าหลวงศึกษาออกไปดูงานในประเทศญี่ปุ่น (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ศ.2/7 เรื่อง

รายงาน นายสนั่น ตรวจการศึกษาในประเทศอินเดีย ร.ศ.117) การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นผลเนื่องมาจากการเปลี่ยนตัวเสนาบดีกระทรวงธรรมการผู้บริหารทางการศึกษา คือ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ซึ่งเป็นผู้วางรากฐานโครงการศึกษาแบบสมัยใหม่ อันเป็นโครงการศึกษาที่มีได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อสร้างความมั่นคงทางการเมือง หรือเอกภาพทางสังคมที่เน้นทักษะการอ่านเขียนภาษาไทยอย่างแต่ก่อนเท่าที่เห็น แต่ยังไม่เห็นเป็นสื่อสารความรู้ที่จะพัฒนาอาชีพของราษฎรโดยทั่วไปด้วย เนื่องจากรัฐบาลได้มองเห็นภัยของคตินิยมในการรับราชการ เห็นว่าถึงเวลาอันควรที่จะต้องจัดการศึกษาให้กว้างขวางออกไป จนได้ชื่อว่าเป็นการศึกษาแห่งชาติ คือสอนให้พลเมืองมีความรู้ในการทำมาหากินเลี้ยงชีพโดยควรแก่อัตภาพของตน ไม่เฉพาะฝึกคนสำหรับใช้ในราชการ เท่านั้น ประชาชนพลเมืองควรมีโอกาสได้รับการศึกษาทั่วหน้าด้วย จึงได้ออกประกาศเปลี่ยนแปลงวิธีจัดการศึกษาที่สำคัญ ๆ หลายอย่างให้เป็นระเบียบเรียบร้อยยิ่งขึ้น แต่ที่สำคัญยิ่งก็คือการศึกษา วิชาหาเลี้ยงชีพ ได้แก่ การศึกษาฝ่ายหัตถกรรม กลีกรรม นมิชยกรรม การแพทย์ การครู และวิชาเสมียนเอก (กรมวิชาการ 2504:45-46) ในปี พ.ศ.2455 เจ้าพระยาพระเสด็จฯ ได้เสนอร่างความเห็นจะจัดการศึกษา ร.ศ.131 (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 ศ.10/13 ทูลเกล้าถวายความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ.131) สำหรับพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย คราวที่ 1 โดยวาง หลักการศึกษาว่าเป็น เรื่องของการถ่ายทอดความรู้ที่สะสมกันมาในครอบครัว ตั้งแต่ยุคโบราณกาล ความรู้นั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับการผลิตการทำมาหากินเลี้ยงชีพ รวมถึงการทำอาหาร แต่สภาพ การศึกษาขณะนั้นราษฎรมิได้รับการฝึกฝนตามหลักการนี้ คือผู้ที่จบมุลการศึกษา ก็ไม่ได้มีความรู้ วิชาในส่วนพวกที่ศึกษาต่อระดับสูง ก็มีกลาออกก่อนจบหลักสูตรการศึกษา ทำให้ไม่ได้รับการศึกษา วิชาชั้นชั้นสูงในการเป็นเสมียน ดังนั้นการศึกษาแบบใหม่ตามร่างความเห็นนี้ได้ยึดถือการถ่ายทอดความรู้วิชาชั้นเป็นสำคัญ คอยกำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องสร้างแรงจูงใจ เพื่อส่งเสริมให้ราษฎรมีความนิยมการศึกษาและสนับสนุนวิชาชั้น ร่างความเห็นจะจัดการศึกษา ร.ศ.131 แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ลักษณะ คือ สามัญ และวิสามัญ ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาการดำเนินงานให้บรรลุตามเป้าหมาย โครงการศึกษานับนี้ต้องใช้เวลาถึง 31 ปี และยังคงใช้งบประมาณสำหรับจัดการศึกษาเพิ่มขึ้นถึง 25 ล้านบาทต่อปี ปรากฏว่าร่างความเห็นนี้ได้รับการคัดค้านอย่างรุนแรงจากเสนาบดีกระทรวงการคลัง และเสนาบดีกระทรวงกลาโหม ในประเด็นเรื่องการจัดหาเงินทุนเพื่อใช้จ่ายในการลงทุนการศึกษา (วารุณี โอสถารมย์ 2524:229) มีผลให้เจ้าพระยาพระเสด็จฯไม่สามารถประกาศใช้ พระราชบัญญัติบังคับการศึกษาได้ตามร่างแผนการศึกษา ร.ศ.131 เพียงแต่ประกาศในโครงการการศึกษา ใน พ.ศ.2456 ซึ่งมีการปรับปรุงโครง

รูปใหม่ใน พ.ศ. 2458 ให้มีความสัมพันธ์ระหว่างสามัญกับวิสามัญศึกษาในทุกชั้นตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงอุดมศึกษา สอดคล้องกับหลักการการศึกษาที่ต้องการให้เด็กเรียนได้รับความรู้วิชาชีพ พร้อมกับได้ส่งเสริมการศึกษาอาชีพแก่นักเรียนในด้านหัตถกรรม ช่างฝีมือ และการพาณิชย์ โดยให้มีการผลิตงานฝีมือจากวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น นอกจากนี้กระทรวงธรรมการยังได้จัดให้มีการแสดงนิทรรศการศิลปหัตถกรรมนักเรียนเป็นการสนับสนุนการศึกษาทางด้านนี้ (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 ศ.1/1 แสดงศิลปการและหัตถกรรม 1 ตุลาคม 2455-3 กรกฎาคม 2467)

ในปี พ.ศ. 2459 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ได้มีการประกาศสถาปนาโรงเรียนข้าราชการพลเรือนชั้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทย พ.ศ. 2461 ได้มีการตราพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ขึ้น เพื่อกวดขันในเรื่องระเบียบการจดทะเบียนขอตั้งโรงเรียน การกำหนดคุณสมบัติของเจ้าของโรงเรียน ผู้จัดการ และครูใหญ่ และการกำหนดหลักสูตร นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2464 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา โดยมีความมุ่งหมายให้เด็กทุกคนได้เล่าเรียนจนจบประโยคประถมศึกษา การศึกษาภาคบังคับนี้เป็นการศึกษาที่รัฐจัดให้เปล่า ถือเป็นอายุตั้งแต่ 7 ขวบถึง 14 ขวบ

หลังจากที่มาประเทศไทยต้องเผชิญปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำเพราะขาดรายได้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงพยายามบริหารการศึกษาทั้งที่ขาดเงินทุนหลักทรัพย์ในการจัดการเต็มที่ การดำเนินงานขยายการศึกษาแบบใหม่ที่ล่าช้าคือ การเปิดโครงการจัดตั้งโรงเรียนวิชาชีพชั้นใหม่ เช่น จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูกลีธรรมชั้นประถมและมัธยมชั้นทั้งในส่วนกลางและภูมิภาค ในการขยายการศึกษาจำเป็นต้องมีการจ้างครูเพิ่มขึ้นทุกปี แต่กระทรวงการคลังไม่ได้อนุมัติงบประมาณปัญหาการเงินมีต่อเนื่องมาจนถึงเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. 2468 ทรงให้ออนเงินศึกษาพลีทั้งหมดรวมทั้งการจัดเก็บให้กระทรวงการคลังเป็นผู้ดำเนินการ ในปีเดียวกันนั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีลาออกจากราชการ พระองค์เจ้าธานีนิวัตซึ่งมาดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการต่อ (กระทรวงศึกษาธิการ 2507:290) การขยายการศึกษาในช่วงนี้ค่อนข้างชะงักเพราะเงินทุนการศึกษาจากงบประมาณของรัฐดูเหมือนว่าต้องถูกตัดลงในทุกปี มีแต่การบำรุงการศึกษาในระดับสูงเฉพาะด้านปรับปรุงตำราเรียน ด้วยการเร่งให้มีการแปลหนังสือแต่งตำราเรียน

ในช่วงรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 พบว่ามีนโยบายการจัดการศึกษาที่สำคัญ (วุฒิชัย มุลศิลป์ 2526: 56-61) คือ

1. เน้นความสำคัญของการศึกษาวิชาชีพ ดังเห็นได้จากการกำหนดหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2456 ให้ขยายการประถมศึกษาเป็น 5 ปี โดยให้เรียนวิชาสามัญ 3 ปี วิชาชีพ 2 ปี มีการจัดงานศิลปกรรมของนักเรียน มีการจัดตั้งโรงเรียนสอนวิชาชีพขึ้นด้วย เช่น โรงเรียนเพาะช่าง โรงเรียนพาณิชย์การ
2. ต้องการยกระดับการศึกษาของประชาชนให้สูงขึ้น โดยประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาใน พ.ศ. 2464 โดยเด็กในวัยเรียนต้องเข้าเรียนจนจบชั้นประถม 4
3. เพื่อประโยชน์ในการปกครอง โดยให้การศึกษาปลูกฝังสิ่งที่รัฐบาลต้องการ
4. เพื่อปลูกฝังความเป็นสุภาพบุรุษ ความมุ่งหมายข้อนี้เป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทดลองกับนักเรียนเฉพาะที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง

ลักษณะสำคัญของการจัดการศึกษาในระยะนี้คือ การรณรงค์เพื่อให้มีการจัดการศึกษาภาคบังคับ และพยายามที่จะขยายการศึกษาให้ทั่วทุกตำบล การปลูกฝังค่านิยมใหม่และการส่งเสริมอาชีวศึกษา การขยายการศึกษาในระดับมัธยมและอุดมศึกษา การควบคุมโรงเรียนราษฎร์ การแก้ไขปัญหาทางการศึกษาที่เกิดขึ้น และการเร่งรัดคุณภาพการศึกษา (วุฒิชัย มุลศิลป์ 2526: 65-80)

โครงสร้างการศึกษาในช่วงก่อน พ.ศ. 2475 มีลักษณะเป็น 3 ระดับคือ ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา โดยมีเนื้อหาแยกออกเป็นสามัญศึกษาคือ ความรู้ที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต ในฐานะราษฎรที่ดีควรรู้ ได้แก่วิชา หนังสือ เลข และจรรยา กับวิชาสามัญศึกษาคือ ความรู้วิชาชีพ เช่นวิชา ครู แพทย์ การช่างและพาณิชย์ เป็นต้น ชั้นการศึกษาทั้ง 3 ระดับนี้แบ่งออกเป็น 2 ภาคคือ ภาคบังคับสำหรับทวยราษฎรอายุ 7-14 ปีทุกคน ต้องเรียนจนจบชั้นประถมศึกษาซึ่งเป็นความรู้ขั้นพื้นฐาน ทั้งสำหรับการฝึกหัดการเป็นพลเมืองดีของรัฐ และรู้วิชาชีพอย่างง่าย ภาคพิเศษเป็นการศึกษาระดับมัธยมอุดมศึกษา ทั้งให้ราษฎรเลือกเรียนตามสติปัญญาและความสามารถ (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.ศ. 10-13 ทูลเกล้าถวายความเห็นจะจัดการศึกษา ร.ศ. 131) ในภาคนี้มีความพยายามจัดตั้งโรงเรียนมัธยมวิสามัญชั้นกลางและชั้นสูง สายกสิกรรมและพาณิชย์กรรมขึ้นมาจึงอาจแบ่งประเภทของโรงเรียนตามชั้นการศึกษาได้ดังนี้คือ (วารุณี โอสถารมย์ 2524: 260- 320)

1. โรงเรียนประถมและมัธยมสามัญ เป็นโรงเรียนที่เปิดสอนในระดับประถมสามัญและวิสามัญชั้น 1-3-5 กับมัธยมสามัญชั้น 1-8 มีทั้งที่เป็นโรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนประชาบาล และโรงเรียนราษฎร์ (โรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ และโรงเรียนราษฎร์ที่มีชาวต่างประเทศเป็นผู้ดำเนินการ ได้แก่ โรงเรียนจีนและโรงเรียนของกลุ่มหมอสอนคริสต์ศาสนาชาวตะวันตก) หลักสูตรของระดับชั้นนี้ กระทรวงธรรมการได้กำหนดหลักสูตรตามชั้นการศึกษาไว้เป็นแบบแผนและมาตรฐานในการจัดตั้งโรงเรียนทั่วพระราชอาณาเขตทั้งในระดับประถมศึกษาบังคับและมัธยมศึกษาไว้ในประมวลศึกษาว่าด้วยหลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2464 พร้อมทั้งได้เร่งผลิตตำราเรียนพื้นฐานสำหรับแต่ละชั้นการศึกษา และได้ประกาศกำหนดแบบเรียนในรายวิชาอีกด้วย เป้าหมายความรู้คือ ให้ความรู้ทางสังคมในเรื่องราวเกี่ยวกับบ้านเมืองหรือรัฐ และระเบียบวิธีการปกครองแบบสมัยใหม่ ซึ่งรากฐานของความรู้ตามหลักสูตรตั้งอยู่บนแก่นความเชื่อที่ว่า ความรู้ทั้งหมดต้องมีคุณค่าที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับตัวมนุษย์ซึ่งมีองค์ประกอบมาจากกายและจิต ดังนั้นเนื้อหาความรู้จึงแยกได้เป็น 3 ประเภทคือความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ และความรู้เกี่ยวกับสังคม

2. โรงเรียนประถมและมัธยมวิสามัญ เป็นโรงเรียนสายอาชีพที่จัดขึ้นต่อจากชั้นประถมสามัญ-มัธยมศึกษา โดยมีการจัดตั้งโรงเรียนวิชาชีพ สาขกลีกรรม หัตถกรรมเพาะช่าง และ พาณิชยกรรม นอกเหนือจากโรงเรียนที่ตั้งขึ้นเพื่อฝึกหัดข้าราชการในสายงานต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อให้นักเรียนจบการศึกษาสายวิชาชีพนี้ สามารถออกไปประกอบอาชีพตามที่เรียนนอกเหนือจากการเข้ารับราชการ

3. อุดมศึกษา เป็นโรงเรียนสังกัดกระทรวงต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นเมื่อผลิตบุคคลากรป้อนระบบราชการ แบ่งออกเป็น 2 สายคือ สายราชการพลเรือนและสายราชการทหาร ได้แก่ โรงเรียนข้าราชการพลเรือน โรงเรียนกฎหมาย และโรงเรียนนายทหารบก

หลังจากมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินในพ.ศ. 2475 คณะราษฎรได้ประกาศหลัก 6 ประการในการบริหารประเทศ มีข้อที่ว่าด้วยการศึกษาอยู่ 1 ข้อคือ จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร (จิตรกร ตั้งเกษมสุข 2525 : 180) นอกจากนั้นยังได้ตั้งสภาการศึกษาขึ้น เพื่อเป็นที่ปรึกษาของกระทรวงธรรมการ และมีอำนาจเรียกผู้หนึ่งผู้ใดมาชี้แจงหรือให้ความเห็นหรือตั้งอนุกรรมการขึ้นพิจารณาข้อความใด ๆ อันเกี่ยวกับการศึกษาได้ทั้งสิ้นงานสำคัญอันดับแรกของสภาการศึกษาคือ การพิจารณาร่างแผนการศึกษา พ.ศ. 2475

นอกจากพิจารณาอนุมัติแผนการศึกษา พ.ศ. 2475 แล้ว สภาการศึกษายังเสนอให้
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยสอนถึงระดับปริญญาตรีใน 4 คณะคือ คณะแพทยศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์
และวิทยาศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ คณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ ต่อมาในปี พ.ศ. 2476
ทางราชการได้โอนโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรมรวมเข้ากับคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย ซึ่งต่อมาก็โอนไปตั้งเป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง นอกจากนี้ยังได้มี
การตราพระราชบัญญัติที่ว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยามชั้นใช้ จำแนกการ
บริหารแผ่นดินออกเป็น 3 ส่วนคือ ส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่นแล้วกระจายอำนาจการ
จัดการทางการศึกษาออกไปสู่ท้องถิ่น โดยให้เทศบาลเป็นผู้จัด

ใน พ.ศ. 2478 มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2478 ทั้งนี้
เพราะ มีโรงเรียนประถมศึกษาเพิ่มขึ้นอีกประเภทหนึ่งคือ โรงเรียนเทศบาล ซึ่งเกิดจากการโอน
โรงเรียนประชาบาลเดิมที่ตั้งอยู่ในท้องที่ที่ยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลแล้ว ไปขึ้นกับเทศบาลนั้นนอกจาก
นั้นยังกำหนดกฎเกณฑ์บังคับให้เด็กที่มีอายุย่างเข้าปีที่ 8 ต้องเข้าโรงเรียนจนจบประถมศึกษาปีที่ 4
หรือจนกว่าอายุย่างเข้าปีที่ 12 จึงจะพ้นเกณฑ์บังคับ แต่จะยกเว้นให้เฉพาะเด็กที่อยู่ห่างโรงเรียน
เกิน 2000 เมตร (จิตรกร ตั้งเกษมสุข 2525: 188)

พ.ศ. 2479 มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 และตั้งกองอาชีวศึกษา
ขึ้นในกรมวิชาการ แบ่งการอาชีวศึกษาออกเป็น 3 ระดับคือ อาชีวศึกษาขั้นต้น ขั้นกลาง และ
ขั้นสูง ซึ่งต่อมาเป็นกรมอาชีวศึกษาใน พ.ศ. 2484

พ.ศ. 2484 เปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการเป็นกระทรวงศึกษาธิการ ตามพระราช
บัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2484

พ.ศ. 2486 แยกคณะแพทยศาสตร์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยตั้งเป็นมหาวิทยาลัย
แพทยศาสตร์ จัดตั้งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยศิลปากร

พ.ศ. 2488 ประกาศใช้พระราชบัญญัติครู พ.ศ. 2488 ขึ้นเนือยฐานะครูเป็น
ข้าราชการพลเรือน และตั้งคุรุสภาขึ้นในปีเดียวกันนี้

ในช่วงปี พ.ศ. 2456-2488 การศึกษาของไทยมีโครงการศึกษาและแผน
การศึกษาชาติ ดังต่อไปนี้

1. โครงการศึกษา 2456

เป็นการศึกษาที่มุ่งฝึกคนให้รับราชการส่วนหนึ่ง และให้มีความรู้ในการ
 ทำมาหาเลี้ยงชีพตามควรแก่สภาพอีกส่วนหนึ่ง ตามโครงการศึกษาดังนี้ การศึกษามีอยู่ 2 สาย
 คือ สายสามัญศึกษาและสายวิสามัญศึกษา

สายสามัญศึกษา ได้แก่ การศึกษาความรู้สามัญทั่ว ๆ ไป ที่ทุกคนควรรู้แบ่ง
 ออกเป็น 2 ระดับ คือ ก) ประถมศึกษาหลักสูตร 3 ปี จบแล้วเรียนต่อมัธยมศึกษาตอนต้นหรือ
 เรียนต่อในระดับประถมวิสามัญ ข) มัธยมศึกษาหลักสูตร 8 ปี แบ่งเป็นมัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี
 (จบแล้วเรียนต่อมัธยมศึกษาตอนปลายสายสามัญ หรือเรียนต่อในระดับวิสามัญชั้นต่ำได้) และ
 มัธยมศึกษาตอนปลาย 2 ปี (จบแล้วต่อในระดับวิสามัญชั้นสูงได้)

สายวิสามัญศึกษา ได้แก่ การศึกษาความรู้พิเศษเฉพาะตัวอย่างทีบุคคลสามารถ
 เลือกได้ตามความสนใจ เช่น แพทย์ กฎหมาย ครู ช่างต่าง ๆ เป็นต้น แบ่ง ออกเป็น 2 ระดับ
 คือ ก) ประถมศึกษา หลักสูตร 2 ปี รับผู้สำเร็จประถมศึกษาปีที่ 3 จากสายสามัญที่ไม่ประสงค์
 จะศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาสายสามัญ ข) อุดมศึกษา แบ่งเป็นวิสามัญชั้นต่ำ และวิสามัญชั้นสูง
 วิสามัญชั้นต่ำรับผู้สำเร็จมัธยมศึกษาตอนกลางสายสามัญ (ม.6) วิสามัญชั้นสูงรับผู้สำเร็จมัธยม
 ศึกษาตอนปลายสายสามัญ (ม.8)

กล่าวโดยสรุป โครงการศึกษา พ.ศ.2456 แบ่งการศึกษาออกเป็นภาคการศึกษา
 บังคับ ซึ่งเป็นการศึกษาพื้นฐานแก่ทุกคน และภาคการศึกษานิเศษ ซึ่งเป็นการศึกษาที่
 เหนือจากภาคการศึกษาบังคับขึ้นไป โดยไม่จำเป็นต้องเท่ากันทุกคนหรือรู้เหมือนกันทุกคน จัดแบ่ง
 เป็นสายวิสามัญเช่นเดิม แต่ขยายการประถมศึกษาเป็น 5 ปี โดย 3 ปีแรกเป็นสามัญศึกษาภาค
 บังคับ และ 2 ปี หลังเป็นวิสามัญศึกษา เพื่อให้ผู้ที่จบสามารถออกไปประกอบอาชีพได้ ส่วนใน
 ระดับมัธยมศึกษาสายสามัญศึกษา เมื่อเรียนจบ ม.6 แล้วอาจเรียนต่อถึง ม.8 แล้วเรียนต่อถึง
 มหาวิทยาลัยหรือวิสามัญชั้นสูงได้ หรือจบ ม.6 แล้วเรียนต่ออุดมศึกษาวิสามัญชั้นต่ำอีก 2 ปีก็ได้

2. โครงการศึกษา พ.ศ.2458

เป็นการปรับปรุงจากโครงการศึกษาดังก่อน โดยเพิ่มสายวิสามัญในระดับ
 มัธยมศึกษา แล้วจัดเป็น 3 ชั้น คือ วิสามัญชั้นต่ำ วิสามัญชั้นกลาง และวิสามัญชั้นสูง

3. โครงการศึกษา พ.ศ. 2464

เป็นโครงการที่แก้ไขจากโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 และ พ.ศ. 2458 โดยเน้นให้ประชาชนทุกคนได้รับการศึกษาตามควรแก่สภาพ และให้สอดคล้องกับการศึกษาภาคบังคับตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 โครงการศึกษานี้ แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 สายคือ

สายสามัญศึกษา แบ่งออกเป็น 2 ระดับคือ ก) ประถมศึกษาหลักสูตร 3 ปี
ข) มัธยมศึกษา หลักสูตร 8 ปี แบ่งเป็น 3 ตอน คือ ตอนต้น 3 ปี ตอนกลาง 3 ปี และตอนปลาย 2 ปี

สายวิสามัญศึกษา แบ่งออกเป็น 3 ระดับคือ ก) ประถมวิสามัญหลักสูตร 2 ปีรับเฉพาะนักเรียนชายที่จบประถม 3 ของสายสามัญ ข) มัธยมวิสามัญ แบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้ มัธยมวิสามัญชั้นต่ำ รับนักเรียนชายที่จบประถมศึกษาวิสามัญหรือนักเรียนหญิงที่จบประถมศึกษาชั้นปีที่ 3 ของสายสามัญ มัธยมวิสามัญชั้นกลาง รับนักเรียนซึ่งจบมัธยมวิสามัญชั้นต่ำ หรือนักเรียนที่จบมัธยมศึกษาสายสามัญตอนต้น (ม.3) มัธยมวิสามัญชั้นสูง รับนักเรียนซึ่งจบมัธยมศึกษาวิสามัญชั้นกลางหรือนักเรียนที่จบมัธยมสามัญตอนกลาง (ม.6) ค) วิสามัญศึกษาชั้นปริญญา (อุดมศึกษา) รับผู้จบมัธยมศึกษาวิสามัญชั้นสูง หรือผู้จบมัธยมศึกษาสายสามัญตอนปลาย (ม.8)

โดยสรุป โครงการศึกษา พ.ศ. 2464 มีเพิ่มเติมให้นักเรียนที่สอบไล่ได้มัธยมสามัญตอนต้น เรียนมัธยมสามัญตอนกลางอีก 3 ปีได้ ถ้าไม่ยอมเรียนมัธยมวิสามัญชั้นกลางเมื่อสอบได้ ม.6 แล้วสามารถโอนไปมัธยมวิสามัญชั้นสูง หรือเข้าเรียนชั้นประกาศนียบัตรของมหาวิทยาลัยที่ยอมรับชั่วคราวได้ ผู้ที่จะเรียนชั้นปริญญาของมหาวิทยาลัยจะต้องเรียนมัธยมสามัญตอนปลาย คือ ม.7 และ ม.8

4. แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475

มีสาระสำคัญดังนี้

ก. ความมุ่งหมายการศึกษาของชาติ คือ ให้คนเมืองทุกคนไม่เลือกเพศชาติ ศาสนา ได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่สภาพของตน คือ พอสมควรแก่ภูมิปัญญาและทุนทรัพย์ เพื่อประโยชน์แก่บ้านเมืองในทางอาชีพซึ่งคนเกิดมาสำหรับกระทำ

ข. เพื่อการอาชีพของตน บุตรกุลธิดาควรได้รับการศึกษาทั้งสามัญและวิสามัญ ซึ่งกำหนดไว้เป็นขั้น ๆ ตามภูมิปัญญาและทุนทรัพย์

ค. เพื่อความสมบูรณ์แห่งนสภนิกรสยาม ท่านให้จัดการศึกษาทั้งสามส่วน
ล้วนพอเหมาะกัน คือ 1) จริยศึกษา อบรมให้มีศีลธรรมอันดีงาม 2) พุทธศึกษา ให้นิญา
ความรู้ 3) พลศึกษาฝึกหัดให้เป็นผู้มีร่างกายสมบูรณ์

ง. รัฐย่อมทรงไว้ซึ่งสิทธิในการให้การศึกษาแก่พลเมือง รัฐจึงทรงไว้ซึ่ง
อำนาจควบคุมการอบรมสั่งสอนกุลบุตรกุลธิดาในโรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนประชาบาลและ
โรงเรียนราษฎร์

จ. ประโยคประกรมบริบูรณ์ชายและหญิงมี 6 ชั้น แบ่งเป็นประถมสามัญ 4
ชั้น (ป. 1-4) อันเป็นภาคบังคับและประถมวิสามัญ 2 ชั้น (ป. 5-6) นักเรียนคนใดที่มีทุนทรัพย์
หรือสติปัญญาดี ก็ขึ้นเรียนต่อในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นหลังจากสอบไล่ได้ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แล้ว
นอกนั้นควรเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และ 6 เพื่อจะได้มีวิชาอาชีพติดตัว สำหรับระดับมัธยมศึกษา
มี 2 ตอน คือ มัธยมศึกษาตอนต้นมี 4 ชั้น (ม. 1-4) จบมัธยมศึกษาปีที่ 4 แล้วอาจเลือก
เรียนต่อในชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายสายสามัญได้อีก 4 ชั้น (ม. 5-8) หรือต่อทางสายวิสามัญแผนก
ต่าง ๆ ก็ได้ ส่วนอุดมศึกษาได้แก่มหาวิทยาลัยรับช่วงจากชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายสายสามัญ

กล่าวโดยสรุป แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 แบ่งการศึกษาออกเป็น
2 ประเภทคือ ก) สามัญศึกษา ประกอบด้วย ชั้นประถมศึกษา 4 ปี มัธยมศึกษาตอนต้น 4 ปี
มัธยมศึกษาตอนปลายปีที่ 5 ถึงปีที่ 8 ข) วิสามัญศึกษา เน้นการศึกษาวิชาชีพ

แผนการศึกษาชาติฉบับนี้ ขยายการศึกษาภาคบังคับจาก 5 ปี เป็น 6 ปี คือ
ประถมสามัญ 4 ปี และประถมวิสามัญ 2 ปี

5. แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479

ระบุให้ผู้เรียนได้รับการศึกษาเพื่อทำหน้าที่พลเมืองตามระบอบรัฐธรรมนูญได้
เต็มที่ ลดการศึกษาภาคบังคับเหลือ 4 ปี และจัดโรงเรียนอาชีพรับช่วงจากสามัญศึกษาทุกระยะ
ที่จบชั้นประโยค ลดชั้นมัธยมศึกษาลงเหลือ 6 ปี โดยแบ่งเป็น 2 ตอน คือ มัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึง
มัธยมศึกษาปีที่ 3 เรียกว่ามัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาปีที่ 4 ถึงมัธยมศึกษาปีที่ 6 เรียกว่า
มัธยมศึกษาตอนปลาย เป็นอันจบสิ้นชั้นมัธยมเพียงแค่มัธยมศึกษาปีที่ 6 และจัดให้มีชั้นเตรียมอุดมศึกษา
ขึ้นในที่ดินของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเพียงแห่งเดียว หลักสูตร 2 ปี แบ่งเป็น 2 แผนก คือแผนก
อักษรศาสตร์ และแผนกวิทยาศาสตร์ ยกเลิกมัธยมศึกษาปีที่ 7-8 ที่วราชนาฏจักร

ในช่วงนี้มีการประกาศใช้หลักสูตรสามัญศึกษาระดับต่าง ๆ ดังปรากฏในตารางที่ 41

ตารางที่ 42 แสดงการเทียบระดับชั้นที่มีในหลักสูตรสามัญศึกษาในช่วง พ.ศ. 2456-2488 กับหลักสูตรปัจจุบัน (พ.ศ. 2521)

ชื่อหลักสูตร	พ.ศ.	ระดับชั้นที่มีในหลักสูตร	เทียบกับปัจจุบัน
หลักสูตรหลวง หลักสูตรสามัญศึกษา	2456	ประถมศึกษา- สามัญ 3 ปี (หญิง) พิเศษ 5 ปี (ชาย) มัธยมศึกษา- ต้น 3 ปี (ญ) ปลาย 3 ปี (ญ) มัธยมศึกษา- ต้น 3 ปี (ช) กลาง 3 ปี (ช) ปลาย 2 ปี (ช)	ประถมศึกษาปีที่ 1-3 ประถมศึกษาปีที่ 1-3 ประถมศึกษาปีที่ 4-6 มัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ประถมศึกษาปีที่ 4-6 มัธยมศึกษาปีที่ 1-3 มัธยมศึกษาปีที่ 4-6
ประมวลวิชาภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา	2464	ประถมศึกษา- หญิง 3 ปี ชาย 5 ปี มัธยมศึกษา- ต้น 3 ปี (ญ) ปลาย 3 ปี (ญ) มัธยมศึกษา- ต้น 3 ปี (ช) กลาง 3 ปี (ช) ปลาย 2 ปี (ช)	ประถมศึกษาปีที่ 1-3 ประถมศึกษาปีที่ 1-3 ประถมศึกษาปีที่ 4-6 มัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ประถมศึกษาปีที่ 4-6 มัธยมศึกษาปีที่ 1-3 มัธยมศึกษาปีที่ 4-6

ชื่อหลักสูตร	พ.ศ.	ระดับชั้นที่มีในหลักสูตร	เทียบกับปัจจุบัน
หลักสูตรมัธยมศึกษา ตอนปลาย พ.ศ. 2471	2471	มัธยมศึกษา- แผนกกลาง แผนกภาษา แผนกวิทยาศาสตร์	มัธยมศึกษาปีที่ 4-6 มัธยมศึกษาปีที่ 4-6 มัธยมศึกษาปีที่ 4-6

ช่วงนี้เป็นช่วงที่การศึกษาอย่างใหม่เริ่มแพร่หลายไปยังท้องถิ่นต่างๆ รัฐบาลเริ่มมองเห็นว่าการดึงคนเข้ารับราชการยังผลให้ท้องถิ่นขาดกำลังคน จึงเริ่มให้ความสำคัญกับการปลูกฝังให้พลเมืองมีความรู้ในการทำมาหากิน เลี้ยงชีพตามพื้นเพเดิมของตน เช่น หัตถกรรม กลีกรรม พาณิชยกรรม ทั้งนี้ยังไม่ละเลยคุณสมบัติอื่น ๆ ในช่วงปฏิรูปบ้านเมือง เช่น การปลูกฝังธรรมจริยา จิตวิทยา ประวัติศาสตร์ และคณิตศาสตร์ การศึกษาในช่วงนี้ยังคงแบ่งระดับเป็น ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และได้เพิ่มประถมวิสามัญ มัธยมวิสามัญ (สายอาชีพ) อีกทั้งได้ขยายการศึกษาออกไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ ทำให้มีความต้องการครูเพิ่มขึ้นอีก นอกจากสอนวิชาต่าง ๆ และการจัดการในระบบโรงเรียนได้แล้ว ยังต้องการครูที่สอนวิชาอาชีพได้ด้วย กล่าวได้ว่าช่วงนี้เป็นช่วงแห่งการเน้นอาชีพ และต้องการครูที่เป็นตัวการกระตุ้นให้พลเมืองมีความรู้ความสามารถประกอบอาชีพได้

3. สังคมและการศึกษาไทยในช่วง พ.ศ. 2489-2516

สำหรับช่วงนี้มีปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีผลกระทบต่อการศึกษาโดยส่วนรวมหลายประการต่อเนื่องกันคือ สงครามโลก การเปลี่ยนแปลงและนโยบายทางการเมืองภายในประเทศ การรับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ

ตั้งแต่ปลายปี 2484 ถึงกลางปี พ.ศ. 2488 ประเทศไทยต้องอยู่ในภาวะสงครามโดยตลอด (สงครามโลกครั้งที่ 2) การศึกษาในช่วงนั้นซบเซาไปเป็นส่วนใหญ่ ครั้นหลังสงครามโลกเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทยด้วย รัฐบาลไทยในช่วงนี้ได้พยายามปรับปรุง

ภาวะเศรษฐกิจของประเทศตลอดมา ด้วยมาตรการต่าง ๆ เช่น การดูแลข้าราชการ การประกาศนโยบายรัดเข็มขัด นโยบายนิยมไทย การชักชวนให้ทำสวนครัวในบ้าน และการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 1-2-3-4 ตามลำดับ ในแง่การเมืองการปกครองมีการเปลี่ยนแปลงคณะรัฐบาลด้วยการปฏิวัติรัฐประหารหลายครั้ง คือ 4 ครั้งในช่วง 28 ปี คือ รัฐบาลพลเรือน ภายใต้การนำของ นายควง อภัยวงศ์ ถูกรัฐประหารโดย จอมพล ป. พิบูลสงคราม ในปี พ.ศ. 2490 จากนั้นก็แตกแยกกันเองในกลุ่มรัฐประหาร จอมพลถนอม กิตติขจร ได้เป็นนายกรัฐมนตรี โดยการสนับสนุนของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ครึ่งต่อมาอีก 10 ปี มี จอมพลถนอม กิตติขจร ออกจากการเป็นนายกรัฐมนตรี จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีเอง จนถึง พ.ศ. 2511 จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง ทั้งนี้เป็นการสืบทอดอำนาจเดิม จนต้องออกจากอำนาจไปด้วยเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 กล่าวได้ว่าเป็นการปกครองแบบคณะราษฎร นั่นก็คือประเทศไทยในช่วงนี้มีความมั่นคงทางการเมืองการปกครองค่อนข้างต่ำ ในขณะที่เดียวกันนี้ มีนโยบายในการบริหารประเทศไทย เป็นกระแสเดียวกันตลอดมา

ประธานาธิบดี Truman แห่งสหรัฐอเมริกา ได้ประกาศนโยบายต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา ภายใต้โครงการ 4 ข้อ (Point 4 Program) ว่าจัดให้มีแผนงานใหม่ ๆ ที่จะนำประโยชน์ และความก้าวหน้าทางสังคมและอุตสาหกรรมของสหรัฐอเมริกา ไปช่วยปรับปรุงความเจริญในประเทศด้อยพัฒนา ทั้งนี้เน้นการขยายตั้งทางการลงทุนของบริษัทเอกชนสหรัฐอเมริกาในโลกที่ 3 และความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงบรรยากาศที่เอื้อต่อการลงทุน ในประเทศด้อยพัฒนา เหล่านั้น (Acheson 1950: 553-554) โดยผ่านกลไกของธนาคารโลก ประเทศไทยในช่วงนี้ กำลังมีนโยบายเกลียดชังชาวจีน ประสบความล้มเหลวจากนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยม จึงรับข้อเสนอของสหรัฐอเมริกา ที่ว่าไทยต้องการความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและทางเทคนิคจากสหรัฐอเมริกา ด้วยขาดเทคนิคที่ทันสมัย ทรัพยากรธรรมชาติ จำนวนมากยังไม่ได้รับการพัฒนาและบุคลากรก็ยังไม่ได้รับการฝึกในทางการบริหารสมัยใหม่ (Hayes 1971: 223) ที่สุดมีการเซ็นสัญญาความตกลงร่วมมือทางเศรษฐกิจและเทคนิค (Economic and Technical Cooperation Agreement) ระหว่างรัฐบาลไทย และสหรัฐอเมริกาขึ้น (Bank of Thailand 1951: 17) การช่วยเหลือดังกล่าวส่วนใหญ่เข้ามาทาง USOM ต่อมาธนาคารโลกก็ได้กลายเป็นที่ปรึกษาสำคัญในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจไทย ตั้งแต่ได้มีการดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 (Marzouk 1972L 437) เป็นลำดับมา

ในด้านการศึกษาและเทคนิควิชาการ ได้มีการสร้างสถาบันเพื่อรองรับการช่วยเหลือดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อให้สถาบันที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสามารถทำหน้าที่ และรับผิดชอบงานอย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงเพื่อพัฒนาประเทศ (Esman 1972: 19-39) มีการตั้ง Inter University Reserach Program in Institution Building (IRRIB) ขึ้นในปี พ.ศ.2505 IRRIB นี้ประกอบด้วย มหาวิทยาลัยอินเดียยา มิชิแกนสเตท ซีราคิวส์ และนิสเบริก (Eston 1968 : 21-22) และในปี พ.ศ.2506 มีมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกา ถึง 72 มหาวิทยาลัย ได้เซ็นสัญญากับ USOM เพื่อให้ความช่วยเหลือทางการศึกษาและเทคนิคแก่โลกที่ 3 สำหรับประเทศไทยได้รับความช่วยเหลือดังปรากฏในตารางที่ 43

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 43 ความช่วยเหลือทางการศึกษาที่ประเทศไทย ได้รับ ในช่วงปี พ.ศ. 2489-2516

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์สำคัญ
2494	<p>มหาวิทยาลัยวอชิงตัน (คณะแพทยศาสตร์) ช่วยเหลือคณะแพทย์และพยาบาล ศิริราช คณะแพทย์และโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภายใต้โครงการความช่วยเหลือขององค์กร เอ. ไอ. ดี (2496-2511) เป็นเวลา 4 ปี</p> <p>ยูเนสโกกับกระทรวงศึกษาธิการจัดตั้งโครงการ 10 ปี (2494-2503) เพื่อปรับปรุงการศึกษา</p> <p>พลุโบรกเริ่มให้ทุน (พ.ศ. 2499-2509 ให้ทุน 77 คน)</p> <p>โครงการทดลองเกี่ยวกับระบบการศึกษาที่จังหวัดฉะเชิงเทรา</p>
2495	<p>ยูซอม (USOM) ให้ความช่วยเหลือ</p> <p>ทำสัญญาระหว่างมหาวิทยาลัยเวเนซุเอลาสำหรับอเมริกากับวิทยาลัยเทคนิคเพื่อปรับปรุงวิทยาลัยเทคนิค 4 แห่ง</p>
2497	<p>โครงการศูนย์กลางอบรมการศึกษาผู้ใหญ่ จังหวัดอุบลราชธานี</p> <p>จัดตั้งสถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็ก</p> <p>ประเทศไทยเป็นสมาชิกแผนโคลัมโบ</p> <p>สัญญาระหว่างมหาวิทยาลัยเท็กซัส กับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภายใต้โครงการความช่วยเหลือขององค์กร เอ. ไอ. ดี เป็นเวลา 6 ปี</p> <p>สัญญาระหว่างมหาวิทยาลัยอินเดียกับวิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร และขยายความช่วยเหลือมายังคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์</p> <p>มหาวิทยาลัยช่วยเหลื่อด้านการฝึกหัดครู (พ.ศ. 2497-2504)</p> <p>มหาวิทยาลัยโอเรกอนสเตท ช่วยเหลือมหาวิทยาลัยเกษตร ภายใต้โครงการความช่วยเหลือทางการศึกษาขององค์กร เอ. ไอ. ดี เป็นเวลา 7 ปี</p> <p>ปรับปรุงโรงเรียนเกษตรกรรม (พ.ศ. 2497-2504)</p>
2498	<p>สัญญาระหว่างมหาวิทยาลัยอินเดียนากับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ภายใต้การความช่วยเหลือทางการศึกษาขององค์กร เอ. ไอ. ดี เป็นเวลา 10 ปี</p>

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์สำคัญ
2499	โครงการยูเนสโกเริ่มโครงการฝึกหัดครูชนบท (TURTEP) ที่วิทยาลัยครู อุบลราชธานี (พ.ศ. 2499-2509) สัญญาะหว่างมหาวิทยาลัยเวสเดท กับวิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพ ภายใต้ โครงการ การความช่วยเหลือทางการศึกษาขององค์กร เอ. ไอ. ดี เป็นเวลา 5 ปี
2501	โครงการพัฒนาการศึกษา (G.E.D. หรือ ค.พ.ศ.) เพื่อปรับปรุงการศึกษา ในกรมการฝึกหัดครู กรมวิสามัญศึกษา และกรมสามัญศึกษา (พ.ศ. 2501-2506)
2502	สัญญาะหว่างมหาวิทยาลัยโคโรลาโดสเต กับคณะวิศวกรรมศาสตร์ของมหาวิทยาลัย SEATO ภายใต้โครงการการช่วยเหลือทางการศึกษาขององค์กร เอ. ไอ. ดี เป็นเวลา 10 ปี
2505	โรงเรียนโทรคมนาคมที่รัฐบาลญี่ปุ่นช่วยจัดตั้ง เริ่มเปิดสอน ปรับปรุงวิทยาลัยเทคนิคธนบุรี สัญญาะหว่างมหาวิทยาลัยอิลลินอยส์ สหรัฐอเมริกา กับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์
2506	โครงการขยายการศึกษาภาคบังคับ (พ.ศ. 2506-2511)
2507	ECAFE ช่วยเหลือโครงการโรงเรียนมัธยมในชนบท สัญญาะหว่างมหาวิทยาลัยมิชิแกนสเตท กับกระทรวงพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ภายใต้ โครงการการความช่วยเหลือทางการศึกษาขององค์กร เอ. ไอ. ดี
2509	ธนาคารโลกช่วยเหลือโครงการพัฒนาอาชีพศึกษา
2511	ยูซ้อมให้ความช่วยเหลือทางการศึกษา
2512	ยูเนสโกร่วมกับยูนิเซฟช่วยเหลือโครงการฝึกหัดครูและบริการการศึกษา
2514	โครงการมัธยมแบบประสม โครงการอาชีพศึกษา โครงการพัฒนาชนบท โครงการประถมศึกษา และโครงการการศึกษาผู้ใหญ่
2515	โครงการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

การครุศึกษาไทยในช่วงนี้ ดำเนินไปท่ามกลางข้อจำกัดของสังคม ในยุคหลังสงครามและ
 ดำเนินการภายในกรอบของแผนพัฒนาการศึกษาชาติที่วางกับแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
 ในขณะที่แผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ก็เป็นไปด้วยความช่วยเหลือจากต่างประเทศ
 ตลอดจนดำเนินไปท่ามกลางบรรยากาศทางการเมืองและการปกครองของรัฐบาลเผด็จการและ
 ต่อต้านคอมมิวนิสต์ ส่วนการช่วยเหลือที่ประเทศไทยได้รับจากต่างประเทศนั้น เป็นไปได้
 โดยกว้างขวางและต่อเนื่อง ทั้งในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา

ในช่วง พ.ศ. 2489-2516 มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ 2 ฉบับคือ แผน
 การศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 และแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2503

1. แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494

มีสาระสำคัญดังนี้คือ แบ่งองค์ประกอบทางการศึกษาออกเป็น 4 ส่วน คือ
 มหุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา ใช้คำว่าอนุบาลแทนคำว่า มูลศึกษา กำหนดให้
 กุลบุตรกุลธิดาอยู่ในโรงเรียนจนอายุย่างเข้าปีที่ 15 เป็นอย่างน้อย และเสนอให้ขยายการ
 ศึกษาภาคบังคับจนถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 แบ่งมัธยมศึกษาออกเป็น 3 สาย คือ สายสามัญ สาย
 วิสามัญ และสายอาชีวศึกษา กำหนดให้มีการศึกษานិเทศและการศึกษาผู้ใหญ่ โดยมีความมุ่งหมาย
 ดังต่อไปนี้

ก. รัฐมีความมุ่งหมายให้พลเมืองได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่อัตถภาพทุกคน
 ให้เป็นพลเมืองดี มีร่างกายแข็งแรงและอนามัยสมบูรณ์ มีความรู้ความสามารถที่จะประกอบอาชีพ
 และมีจิตใจเป็นนักประชาธิปไตย

ข. เพื่อการเป็นพลเมืองดี กุลบุตรกุลธิดาพึงได้รับการศึกษาอยู่ในโรงเรียน
 จนอายุย่างเข้าปีที่ 15 เป็นอย่างน้อย

ค. กุลบุตรกุลธิดา พึงชวนชวหาความรู้ และความจัดเจนอันจะเป็น
 ประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพของตนสืบไปในภายหน้า

ง. ในการจัดการศึกษานั้น ท่านได้จัดการศึกษาทั้ง 4 ส่วนล้วนพอเหมาะกัน
 คือ 1) จริยศึกษา ให้มีวัฒนธรรมอันดีงาม เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตน
 2) พลศึกษา ให้มีร่างกายแข็งแรงและอนามัยสมบูรณ์ กับทั้งมีน้ำใจเป็นนักกีฬา 3) มหุทธิศึกษา ให้
 มีปัญญาความรู้ ความสามารถ ใช้ดุลพินิจเกี่ยวกับการทำงานโดยทั่วไป 4) หัตถศึกษา ให้มีความ
 เคยชิน และความขยันหมั่นเพียรในการใช้มือปฏิบัติงานเพื่อเป็นรากฐานในการประกอบสัมมาอาชีพ

2. แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2503

มีสาระเกี่ยวกับความมุ่งหมายและระดับการศึกษาต่อไปนี้

- ก. รัฐมีความมุ่งหมายให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาตามควรแก่เอกลักษณ์ เพื่อเป็นพลเมืองดี มีศีลธรรมและวัฒนธรรม มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ มีสุขภาพสมบูรณ์ มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย มีความรู้ความสามารถที่จะประกอบอาชีพ และทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ
- ข. กุลบุตรกุลธิดาพึงได้รับการศึกษาอยู่ในโรงเรียนจนอายุ 15 ปีบริบูรณ์เป็นอย่างน้อย
- ค. กุลบุตรกุลธิดาพึงชวนหาความรู้ และประสบการณ์อันจะเป็นประโยชน์แก่งานของตนสืบต่อไปในภายหลัง

ง. ในการจัดการศึกษานั้น ให้จัดการศึกษาเพื่อสนองความต้องการของสังคมและบุคคล โดยสอดคล้องกับแผนเศรษฐกิจและแผนการปกครองประเทศ เช่น จัดให้มี 1) จริยศึกษา ให้มีศีลธรรมและวัฒนธรรม มีหิริโอตตัปปะ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตัว 2) พลศึกษา ให้มีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งทางกายและจิต กับทั้งมีน้ำใจเป็นนักกีฬา 3) พุทธิศึกษา ให้มีความรู้วิชาการ หนักแน่น เพื่อการดำรงชีวิต 4) หัตถศึกษา ให้มีกิจนิสัยและความขยันหมั่นเพียรในการใช้มือปฏิบัติงาน เพื่อให้เป็นรากฐานของการประกอบอาชีพ

จ. การศึกษาแบ่งออกเป็น 4 ระดับดังนี้ อนุบาลศึกษา ได้แก่ การอบรมเบื้องต้นให้กุลบุตรกุลธิดาพร้อมที่จะรับการศึกษาระดับประถมศึกษาต่อไป ประถมศึกษา ได้แก่ การศึกษาซึ่งมุ่งหมายและสร้างเสริมพัฒนาการของเด็กด้วยการอบรมสั่งสอนขั้นมูลฐาน อันเป็นทางนำไปสู่การเรียนรู้และการปฏิบัติ แบ่งออกเป็น 2 ประโยค คือ ประโยคประถมศึกษาตอนต้น 4 ชั้น และประโยคประถมศึกษาตอนปลาย 3 ชั้น มัธยมศึกษา ได้แก่ การศึกษาที่อาศัยประถมศึกษาเป็นพื้นฐาน มุ่งหมายจะสำรวจและส่งเสริมความสนใจและความถนัดตามธรรมชาติของเด็ก เพื่อให้ได้ความรู้และทักษะอันเพียงพอแก่การประกอบอาชีพ หรือให้ได้มีพื้นฐานความรู้อันจำเป็นแก่การดำรงชีวิตหรือเพื่อการศึกษาที่สูงขึ้นแบ่งออกเป็น 2 ประโยค คือ ประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น และประโยคมัธยมศึกษาตอนปลายแต่ละประโยคไม่เกิน 3 ชั้น อุดมศึกษา ได้แก่ การศึกษาวิชาชีพหรือวิชาการชั้นสูง และการวิจัยในมหาวิทยาลัยหรือในสถาบันชั้นสูงอื่น ๆ

ข้อสังเกตในที่นี้คือ มีการเปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาชาติ เพียง 2 ครั้ง ในช่วงนี้ และการเปลี่ยนแปลงนั้นสอดคล้องกับการขึ้นสู่อำนาจของนายกรัฐมนตรี 2 คน คือ

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ยึดอำนาจจากรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ ในปี พ.ศ. 2490 ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ 2494 และจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยึดอำนาจจากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในปี พ.ศ. 2499 ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ 2503 (ประมาณ 4 ปี หลังจากขึ้นสู่อำนาจ) และใช้แผนการศึกษาชาติฉบับนี้ เรื่อยมาเป็นเวลา 17 ปี นอกจากนี้สังคมไทยในช่วงนี้ยังทำสงครามแนวคิดกับพรรคคอมมิวนิสต์ และอยู่ในช่วงประกาศกฎอัยการศึกเป็นส่วนใหญ่ การศึกษาเพื่อความเป็นชาติได้รับการเน้นค่อนข้างมาก ในขณะที่เกี่ยวกับขยายการศึกษาสู่ท้องถิ่นมากขึ้นทั้งระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ในแง่ระดับชั้นก็ขยายการศึกษาภาคบังคับจาก 4 ปี เป็น 6 ปี ความต้องการก็เพิ่มมากขึ้น พร้อม ๆ กับสถาบันฝึกหัดครูก็เพิ่มขึ้นในอัตราสูงด้วย

กล่าวได้ว่า ประเทศไทยในช่วงนี้ เป็นช่วงที่รับการช่วยเหลือจากต่างประเทศมากที่สุดเท่าที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์ การช่วยเหลือดังกล่าวมีทั้งด้านการเงิน ผู้เชี่ยวชาญ และการส่งบุคคลชั้นนำของไทย ไปศึกษาดูงานในประเทศอื่น ๆ ผลของการช่วยเหลือนี้ยอมทำให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่เห็นว่าดีตามประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือนั้น ทางด้านการศึกษาที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของความช่วยเหลือนี้ ดังจะเห็นว่าความมุ่งหมายของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503 มีใจความตรงกับความมุ่งหมายทางการศึกษาของสหรัฐอเมริกา ภาพของสังคมและการศึกษาไทยในช่วงนี้ก็คือ ภาพของการพัฒนาสู่ความทัดเทียมอารยประเทศ โดยที่ความเป็นอารยชนนั้นอาศัยประเทศแม่แบบเช่นสหรัฐอเมริกา เป็นมาตรฐาน

4. สังคมและการศึกษาไทยในช่วง พ.ศ. 2517-2530

ผลแห่งการพัฒนาศึกษาอย่างรวดเร็วและกว้างขวางในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2485 และหลังจากนั้น ทำให้มีนักการศึกษาที่มีความคิดอิสระเป็นจำนวนมาก อาจารย์จากมหาวิทยาลัย ได้มีการเคลื่อนไหวในการปรับปรุงระบบมหาวิทยาลัย จนกระทั่งมีการจัดตั้งทบวงมหาวิทยาลัยขึ้นในปี พ.ศ. 2515 กระทรวงศึกษาธิการมีโครงการต่าง ๆ ที่จะพัฒนาศึกษา ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอาชีวศึกษา ที่นักการศึกษาซึ่งสนใจในหลักการของปรัชญาการศึกษาจนได้มีการเสนอแนวความคิดต่าง ๆ มีการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในความ

พยายามที่จะมองย้อนหลังไปในอดีตเพื่อศึกษาหาหลักที่มั่นคงที่จะเสาะแสวงหาโฉมหน้าใหม่ทางการศึกษาในอนาคต ได้มีการจัดสัมมนาขึ้น 4 ครั้ง ซึ่งมีแกนกลางที่กองการประถมศึกษา กรมสามัญศึกษา โดย ดร. เอกวิทย์ ฌ กลาง ทั้งนี้ได้เริ่มจากการบริหารและกุศล โลกียทางการศึกษา สาระสำคัญและวิธีศึกษาหาความรู้วิชาการบางแขนง จัดพิมพ์เอกสารเช่นบทเรียนจากการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา และบนเส้นทางแสวงหาโฉมหน้าใหม่ของการศึกษาไทย ความรู้อันได้จากผลงานเหล่านี้ (ซึ่งวางรากฐานอยู่ทางด้านงานวิชาการ และงานวิจัยพื้นฐานในประเทศไทย) ประกอบกับประสบการณ์อันกว้างขวางของนักปฏิบัติ และการร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันในช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2510-2516 กล่าวได้ว่า เป็นพื้นฐานและแกนอันมั่นคงที่ก่อให้เกิดแนวความคิดในเรื่องการปฏิรูปการศึกษาในเวลาต่อมา

นอกจากนี้ยังละสะท้อนที่เป็นแรงกระตุ้นต่อการเร่งรัดการปฏิรูปการศึกษา คือ การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ทุกฝ่ายมองเห็นว่าหากการศึกษาไม่เป็นไปในแนวทางที่สอดคล้องกับชีวิตและสังคม สังคมนั้นจะอยู่รอด จะมีความมั่นคงหาได้ไหม แต่สถานการณ์การศึกษาไทยในขณะนั้นมีปัญหาอยู่รอบด้าน หากปรับปรุงทั้งระบบและกระบวนการ โดยการ "ปฏิรูป" การศึกษาจะเป็นหลักสำคัญที่จะช่วยแก้ปัญหาสังคมระยะยาว และสามารถนำมาสังคมที่พึงประสงค์ได้ รัฐบาลในสมัย ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี นายเกรียง กิริธิตกร เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ รัฐบาลได้แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ. 2517 ว่า "จะเร่งรัดการศึกษอบรมเพื่อส่งเสริมระบบประชาธิปไตย เน้นในเรื่องการอบรมศีลธรรมและวัฒนธรรม และการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ... จะวางรากฐานและแนวทางปฏิบัติ ในการปฏิรูปการศึกษา" (คณะกรรมการวางแผนพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา 2518:4) และในสมัย ม.ร.ว. เสณี ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี นายก่อ สวัสดิพานิช เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้กล่าวถึงการปฏิรูปการศึกษาในการแถลงนโยบายว่าจะดำเนินการปฏิรูปการศึกษาให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจ

ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลจึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการวางแผนพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาโดยมี นายสิปพนนท์ เกตุทัต เป็นประธาน นายเอกวิทย์ ฌ กลาง เป็นรองประธาน ในการประชุม คณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2517 ทั้งนี้ ให้คณะกรรมการมีหน้าที่ "พิจารณาเสนอแนวทางการวางแผนพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และลักษณะ

อื่น ๆ ให้เหมาะสมกับกาลสมัย เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระบอบประชาธิปไตย" (สำนักคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2518: 1)

คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ได้ทำหน้าที่พิจารณาการศึกษาทั้งระบบและกระบวนการเพื่อการตรวจสอบปัญหา พร้อมกับแสวงหาแนวทางแก้ไขปรับปรุงให้การศึกษาสามารถตอบสนองความคาดหวังของประชาชนส่วนใหญ่ และให้สอดคล้องกับแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระบอบประชาธิปไตยของไทยและเหมาะสมกับกาลสมัยด้วย ในการนี้คณะกรรมการได้รวบรวมข้อมูลและความคิดเห็นของประชาชนจากวงการศึกษาและหน่วยงานราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาค รวมทั้งได้รวบรวมข้อมูลและความคิดเห็นของประชาชนจากวงการศึกษาของจังหวัดต่าง ๆ ย้อนหลังไปประมาณ 3-5 ปี มาประกอบการพิจารณาของคณะกรรมการและอนุกรรมการ ทั้งนี้โดยมุ่งหวังที่จะสร้างหลักปฏิรูปการศึกษาจากพื้นฐานของความเป็นจริง โดยขยายตามหัวข้อสรุปตอบปัญหา 4 ข้อ คือ 1. การศึกษาที่พึงประสงค์คืออะไร 2. จะจัดการศึกษาเพื่ออะไร 3. จะจัดการศึกษาเมื่อใด 4. จะจัดการศึกษาอย่างไร อาจกล่าวได้ว่าหัวข้อสรุปนี้ "เป็นการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม" ซึ่งเป็นหลักการในการปฏิรูปการศึกษา ในการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา คณะกรรมการได้เสนอข้อสรุปในการปฏิรูปการศึกษาไว้ 10 ประการ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2518:1-3) คือ

1. ให้มีความเสมอภาคทางการศึกษา เพื่อช่วยเสริมสร้างความเป็นธรรมในสังคมระบอบประชาธิปไตย
2. ให้ระบบการศึกษาเป็นระบบเปิดมากขึ้น ยืดหยุ่นขึ้น โดยให้การศึกษาในโรงเรียนและการศึกษานอกโรงเรียนสัมพันธ์กัน เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ
3. ให้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนรู้ เนื้อสอน ความมุ่งหมายทางการศึกษาของแต่ละระดับ แต่ละประเภท โดยให้สอดคล้องกับความมุ่งหมายของการศึกษาตามแนวทางที่พึงประสงค์
4. ให้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบทบาทและฐานะของครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นขุมกำลังในการปฏิรูปการศึกษา
5. ให้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบและโครงสร้างการศึกษา ระดับอุดมศึกษา เพื่อสร้างเอกภาพของระบบบริหารการศึกษาโดยส่วนรวม และในระดับอุดมศึกษาเพื่อเพิ่มคุณภาพประสิทธิภาพและประสิทธิผลของสถาบันอุดมศึกษา ให้ดำเนินการสนองตอบความต้องการของสังคมมากยิ่งขึ้น

6. ในการจัดการศึกษา เอกชนในระยะยาว ให้รัฐเป็นผู้รับภาระจัดการศึกษาภาคบังคับ ให้สมบูรณ์ตามเจตนารมณ์แห่งรัฐธรรมนูญ ให้ เอกชนซึ่งมีกุตลเจตนาและมีความสามารถ เข้าร่วมรับภาระจัดการศึกษาที่มีค่าใช้จ่ายบังคับได้ โดยมีเงื่อนไขว่า ไม่เป็นการมุ่งหากำไร และต้องอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐ

7. ให้มี เอกภาพในด้านนโยบายและการบริหารการศึกษาทั้งในส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น พร้อมทั้งกระจายอำนาจการบริหาร ไปสู่ท้องถิ่น โดยยึดหลักการให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมรับผิดชอบ เพื่อให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นในส่วนกลาง และให้เหมาะสมกับลักษณะงานการศึกษาในแต่ละท้องถิ่น

8. ให้ระดมเลือกสรรทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งจากรัฐบาล เอกชน และผู้รับการศึกษา ใช้ในการศึกษาและหาวิธีจัดสรรทรัพยากรเหล่านั้น เพื่อจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เพื่อเร่งขยายการศึกษาให้กว้างขวางทั่วถึงและเป็นธรรม

9. ให้มีโครงสร้างระบบกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาที่มีเอกภาพ เพื่อให้มีความสอดคล้องในด้านสารบัญญัติทั้งหลายเกี่ยวกับการศึกษา และให้มีบทบัญญัติที่จะทำให้การปฏิรูปการศึกษาได้บรรลุผลตามความคาดหมาย

10. ให้มีการปฏิรูประบบและโครงสร้างอื่นที่เกี่ยวข้องด้วย เพื่อเสริมสร้างแนวทางสังคมที่พึงประสงค์

แนวความคิดและการดำเนินงานพัฒนาการศึกษา หลังปี พ.ศ. 2518 เป็นต้นมา ได้มีความพยายามที่จะนำเอาหลักการและแนวปฏิบัติที่มีอยู่ใน เอกสารรายงานของคณะกรรมการวางแผนการศึกษา มาใช้ค่อนข้างมาก ที่จะเห็นได้ชัดเจน คือ สารในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2521 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524 แผนพัฒนาการศึกษาฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) และแผนพัฒนาการศึกษาฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ในส่วนที่เกี่ยวกับหลักสูตรและแนวทางแก้ไขในความไม่เสมอภาคของการศึกษา ในเรื่องเอกภาพการบริหารการศึกษา ในส่วนนี้ทำได้สำเร็จ โดยมีการตั้งสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เป็นกรมหนึ่งในกระทรวงศึกษาธิการ โดยโอนอำนาจการบริหารการประถมศึกษาจากกระทรวงมหาดไทยมาอยู่กับกระทรวงศึกษาธิการ ใน พ.ศ. 2523 มีหน้าที่จัดการศึกษาระดับประถมศึกษาทั้งหมด ยกเว้น

การประถมศึกษาในความรับผิดชอบของเทศบาล นอกจากนั้น ได้จัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู (ก.ค.) ขึ้นเพื่อบริหารงานบุคคลสำหรับข้าราชการครู เป็นต้น

หลักการและแนวปฏิบัติของการปฏิรูปการศึกษายังมีอีกหลายประการที่หน่วยงานของรัฐยังไม่สามารถดำเนินการได้

สำหรับบทบาทและฐานะของครู คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษามีความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้คือ ในการปฏิรูปการศึกษา จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปฏิรูปบทบาทและฐานะของครู ซึ่งเป็นตัวจักรสำคัญในการกำกับกระบวนการเรียนการสอน เพื่อสร้างสรรค์และพัฒนานักให้สอดคล้องกับแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงของสังคมใหม่ และเนื่องจากบทบาทและฐานะของครูมีรากฐานและวิวัฒนาการมาแต่อดีต การนิยามาเรื่องของครูจึงจำเป็นต้องศึกษาสภาพย้อนหลังโดยสังเขปด้วย (คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา 2518 : 139)

ช่วงก่อนการปฏิรูปการศึกษามีการให้การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม รัฐบาลพยายามส่งเสริมให้ประชาชนสร้างฐานะและกระจายการพัฒนาก่อสู่ส่วนภูมิภาคมากขึ้น นโยบายการผลิตครูเปลี่ยนแปลงไป มุ่งให้มีปริมาณพอสนองความต้องการในการพัฒนาการศึกษา จึงมีนโยบายลดระยะเวลาของการฝึกอบรมครูให้สั้นลงเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย และผลิตครูวุฒิให้เพียงพอโดยเร็ว ยิ่งกว่านั้นปัญหาเด็กเรียนไม่มีที่เรียนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ เป็นแรงผลักดันให้รัฐบาลโดยกรมการฝึกหัดครูต้องแก้ปัญหาด้วยวิธีเปิดสอนภาคค่ำในสถาบันฝึกหัดครูเมื่อปี พ.ศ. 2511 และดำเนินการต่อมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้ปริมาณครูวุฒิเพิ่มมากขึ้นจนเกินตำแหน่งงานมากมาย โดยเฉพาะในตัวเมือง แต่ในขณะเดียวกันในชนบทและท้องถิ่นกันดารยังขาดแคลนครูอีกมาก

ภาวะขาดแคลนและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับปริมาณและคุณภาพของครูเป็นอย่างมาก ซึ่งพอจะประมวลได้ดังต่อไปนี้ (คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา 2518 : 39-40) เช่น การผลิตครู ในปัจจุบันอยู่ในหน่วยราชการหลายสังกัดและมีหลายระดับ ต่างสังกัดต่างก็ผลิตครูของตนอย่างอิสระ ไม่มีการประสานนโยบาย เป้าหมาย และวิธีดำเนินการเข้าด้วยกัน เพื่อให้สอดคล้องกับการใช้ครู นโยบายการผลิตครูของกรมการฝึกหัดครู คือ ต้องเร่งขยายปริมาณการผลิตตามการตัดสินใจทางการเมืองอย่างฉับพลัน เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การผลิตครูจึงเป็นไปเพื่อมุ่งให้ได้ปริมาณเป็นสำคัญ ทำให้ได้ครูที่ด้อยคุณภาพ ไม่มีความมั่นคงในตัวเอง และไม่มีศรัทธาในอาชีพครูอย่างแท้จริง

จำนวนนักศึกษาในสถาบันผลิตครูภาคปกติ ในช่วงระยะเวลา 7 ปี คือ ปีการศึกษา 2511-2517 นั้น มีแนวโน้มในอัตราที่จะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ ไม่ว่าจะ เป็นนักศึกษาในระดับ ป.กศ., ป.กศ.สูง และปริญญาตรี (หลักสูตร 2 ปี และหลักสูตร 4 ปี) เมื่อพิจารณาจำนวนนักศึกษาภาค ค่ำเพิ่มเป็นทวีคูณ ไม่ว่าจะ เป็นในระดับใด ประการสำคัญคือ เมื่อเปรียบเทียบกับเป้าหมายการผลิตครูตามแผนพัฒนาการศึกษา ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) จะเห็นว่าเกินเป้าหมายที่กำหนดไว้ถึง 1 ใน 4 ผลที่ตามมาคือจำนวนผู้สำเร็จการศึกษาในภาคปกติในช่วงเวลา 2511-2517 มีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี โดยเฉพาะในระหว่างปีการศึกษา 2513-2516 ไม่ว่าจะ เป็นระดับ ป.กศ. ป.กศ.สูง และปริญญาตรี และเมื่อนำไปเทียบกับจำนวนผู้สำเร็จการศึกษาในภาคค้ำ ปรากฏว่า ผู้สำเร็จการศึกษาในภาคค้ำเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ ซึ่งเป็นอัตราส่วนที่เกินประมาณหนึ่งเท่าตัว ทั้งนี้ เพราะสถาบันผลิตครูเปิดสอนภาคค้ำเพิ่มปริมาณการผลิตมากขึ้น การเพิ่มปริมาณการผลิตครูอย่างรวดเร็วเช่นนี้ ทำให้เกิดปัญหาทางด้านการใช้ครูซึ่งมีข้อจำกัดอยู่มากในแง่การบรรจุเข้าทำงาน กระบวนการเรียนการสอน หลักสูตร และการวัดผลที่ใช้อยู่ในปัจจุบันค่อนข้างล้าสมัย ไม่ก่อให้เกิดความมั่นใจที่จะออกไปปฏิบัติหน้าที่ครู ไม่ค่อยส่งเสริมความคิดอิสระและความคิดริเริ่มอย่างมีเหตุผลแก่นักเรียนครูเท่าที่ควร การอบรมครูประจำการ การสอบวิชาชุดครู และการสอนภาคค้ำ ในปัจจุบันมุ่งส่งเสริมให้ครูได้เพิ่มทุนวิทยฐานะ และมีผลตอบแทนทางวัตถุซึ่งกว่าจะคำนึงถึงประโยชน์ที่นักเรียนจะได้รับ เนื้อหาสาระของหลักสูตรจึงไม่ใคร่จะสัมพันธ์กับหน้าที่ที่กำลังปฏิบัติอยู่ รัฐต้องสิ้นเปลืองงบประมาณประเภทเงินเดือนเพื่อการปรับวุฒิเพิ่มขึ้น โดยคาดหวังไม่ได้ว่า ผลการปฏิบัติงานของครูจะมีประสิทธิภาพและมีคุณภาพสูงขึ้น ยิ่งกว่านั้นในระหว่างเรียนต่อยังเป็นเหตุให้งานเป็นหน้าที่บกพร่องอีกด้วย เพราะต้องเสียสละเวลาและความสนใจไปให้กับการศึกษาเพื่อเพิ่มวิทยฐานะของตนเองเสียเป็นส่วนใหญ่

คณะกรรมการวางแผนพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาเสนอหลักการ สาระ และวิธีการปฏิรูปข้อหนึ่งคือ ผลิตครูให้ได้ตามลักษณะและบทบาทที่พึงประสงค์ข้างต้น โดยให้มีการวางแผนและประสานนโยบายการผลิตครู เน้นนโยบายและวิธีดำเนินงานในการผลิตของทุกสถาบันทุกระดับและทุกประเภทเป็นไปโดยสอดคล้องกับความต้องการของสังคม และประสานกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังเสนอให้เปลี่ยนวิธีการผลิตครูของวิทยาลัยครู โดยเสนอวิธีการดังนี้คือ

ก) กำหนดเขตการผลิตครู โดยให้วิทยาลัยครูซึ่งตั้งกระจายอยู่ทั่วประเทศ เป็นศูนย์กลางการผลิตครู รับผิดชอบในการผลิตครูสนองความต้องการครูของโรงเรียนประถมศึกษา และมัธยมศึกษา โดยรอบภายในเขตที่กำหนดของตน เขตหนึ่ง ๆ อาจครอบคลุม 2-3 จังหวัด ด้วยวิธีการเช่นนี้จะช่วยให้การผลิตครูได้ปริมาณพอเหมาะกับความต้องการของท้องถิ่น และผ่อนคลายนักเรียนอพยพเข้ามาเรียนต่อส่วนกลาง นอกจากนี้ยังเป็นการสนับสนุนนโยบายการกระจายอำนาจในการจัดการศึกษาให้แก่ท้องถิ่นอีกด้วย

ข) เปลี่ยนหลักสูตรฝึกหัดครูปัจจุบันให้มีเพียง 2 ระดับคือ ระดับประกาศนียบัตร และระดับปริญญา โดยวิธีรับนักเรียนที่จบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจากโรงเรียนมัธยมศึกษาพร้อมทั้งเปลี่ยนเนื้อหาของหลักสูตรให้มุ่งหน้าไปทางอาชีพครูโดยไม่ต้องเทียบความรู้หรือวุฒิกับวิชาสามัญ เช่นที่เคยเป็นมาอีกต่อไป ทั้งนี้ อาจจะเปิดโอกาสให้ฝึกเรียนได้มีโอกาสเรียนแบบสะสมหน่วยกิตไปทำงานในท้องถิ่นเสียก่อน แล้วกลับมาเรียนต่อจนจบการศึกษาได้

ค) เลิกผลิตครูระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (ป.กศ.) โดยทำเป็นขั้น ๆ ให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่นภายในเขตการผลิตครูดังนี้ 1) ให้ท้องถิ่นเป็นผู้กำหนดความต้องการครู โดยเฉพาะในท้องที่ห่างไกล 2) ให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการคัดเลือกนักเรียนที่เหมาะสมจริง ๆ จากโรงเรียนมัธยมศึกษาในท้องถิ่นที่ส่งมาเรียนในสถาบันฝึกหัดครู 3) ในขณะที่ท้องถิ่นยังไม่มีฝึกเรียน เพราะโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายยังไม่แพร่ไปในท้องถิ่น ให้สถาบันฝึกหัดครูเปิดสอนระดับ ป.กศ. ด้วย เมื่อท้องถิ่นใดมีโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายแล้ว ให้ลดระดับ ป.กศ. ในสถาบันฝึกหัดครูลงจนหมด

ง) ผลิตครูจากผู้มีความรู้ความชำนาญพื้นฐานเฉพาะสาขา เนื่องจากการจัดการศึกษาในอนาคตมีแนวโน้มไปสู่อาชีพยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในระดับมัธยมศึกษา จึงจำเป็นต้องอาศัยครูที่สันตติเฉพาะอย่างเป็นจำนวนมาก จึงเห็นสมควรให้บัณฑิตจากสาขาวิชาอื่นหรือผู้ได้รับการศึกษาอบรมทางวิชาชีพและวิชาต่าง ๆ มีโอกาสได้รับบรรจุเข้าไปเป็นครูได้โดยมีเงื่อนไขว่าจะต้องฝึกอบรมวิชาครูอย่างเข้มเสียก่อน

ในช่วงนี้ได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ คือ แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 นโยบายของรัฐเกี่ยวกับการฝึกหัดครู มีระบุไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 หมวด 2 ข้อ 19 ว่า รัฐเป็นผู้จัดการฝึกหัดครูทุกระดับและบังคับดำเนินการผลิตครู เพื่อให้สถาบันศึกษาต่าง ๆ มีครูผู้สามารถให้การศึกษาได้ผลสมบูรณ์ สมความมุ่งหมายตาม

แผนการศึกษาแห่งชาติ รัฐจึงใช้มาตรการพิเศษคัดเลือกบุคคลที่จะเข้าศึกษาการฝึกหัดครู ทั้งนี้ เพื่อให้ได้บุคคลที่มีสติปัญญาความเหมาะสม และมีความสามารถที่จะเป็นครู

หมวด 3 ข้อ 35 ระบุไว้ว่า การฝึกหัดครูเป็นการศึกษาที่มุ่งสร้างครู ให้สามารถปฏิบัติตนและทำหน้าที่เป็นผู้ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ และพัฒนาการโดยรอบด้านขึ้นในตัวผู้เรียน เป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ จริยธรรม ในระดับที่วิทยุชนจะพึงปฏิบัติได้ และมีลักษณะที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย และระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ทั้งใฝ่มุ่งคุณลักษณะทั่วไป ความสัมพันธ์ต่อศิษย์และบทบาทต่อสังคม การจัดการฝึกหัดครูเป็นการศึกษาระดับอุดมศึกษา แต่ถ้ามีความจำเป็นสถาบันฝึกหัดครู การจัดการหลักสูตรในระดับที่ต่ำกว่าอุดมศึกษา เพื่อผลิตครูตามความต้องการของท้องถิ่นด้วยก็ได้

สังคมไทยในช่วงนี้ กล่าวได้ว่าเป็นสังคมเปิดยิ่งกว่าช่วงอื่น ๆ ก่อนหน้านั้น ปรากฏแนวความคิดอันหลากหลายในทุกกระบวนของสังคม แม้แต่ในแบบการศึกษาเอง ทำให้มีข้อเรียกร้องและวิพากษ์วิจารณ์ทางการศึกษาในแง่มุมต่าง ๆ ความเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาที่ชัดเจนของช่วงนี้ก็คือ การปฏิรูปการศึกษา ซึ่งเสนอให้การศึกษาเสริมสร้างความเป็นธรรมในสังคมตามระบบประชาธิปไตย และจัดการศึกษาอย่างสอดคล้องกับสภาพสังคมและพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ให้มีเอกภาพทางการศึกษาและกระจายอำนาจ เป็นต้น การปฏิรูปการศึกษานี้มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการจัดการศึกษาในทุกๆระดับ ครูก็ยังเป็นผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2518 : 1-3) โดยเป็นขุมกำลังในการปฏิรูปการศึกษา

กล่าวได้ว่าช่วงนี้เป็นช่วงแห่งการทำความเข้าใจสังคม เมื่อเป็นเช่นนี้ ภาพของครูตามความต้องการของช่วงนี้ ก็คือผู้เข้าใจสังคมของประเทศของตน และสามารถเป็นขุมกำลังในการจัดการศึกษาอย่างสอดคล้องกับสภาพสังคมและการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

ความสอดคล้องระหว่างหลักสูตรการศึกษากับสังคมไทย

นับแต่ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงแนวคิดในการมองสังคมและการศึกษาด้วยแนวคิด
 อย่างใหม่ ภาพที่ปรากฏก็คือ จะต้องพัฒนาประเทศให้เจริญทัดเทียมอารยประเทศ การศึกษาเป็น
 ระบบหนึ่งที่จะช่วยสร้างกำลังคนในการพัฒนาประเทศไปในทิศทางดังกล่าว และในการจัดการศึกษา
 นี้ต้องการครูที่มีความรู้ ความสามารถ ตลอดจนเจตคติในการจัดการศึกษาอย่างใหม่ อย่างมี
 ประสิทธิภาพ ตลอดระยะเวลาประมาณ 100 ปี ที่ผ่านมานี้ ภาพของการศึกษาก็คือ การศึกษาเพื่อ
 พัฒนาประเทศ ทั้งนี้จุดเน้นของการพัฒนาเป็น 4 ประการ และอาจจำแนกเป็นช่วงระยะเวลาได้
 ดังนี้

1. พ.ศ. 2435-2455 เน้นการปฏิรูปบ้านเมือง
2. พ.ศ. 2456-2488 เน้นการพัฒนาอาชีพ
3. พ.ศ. 2489-2516 เน้นความทันสมัย
4. พ.ศ. 2517-2530 เน้นการแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง หรือการทำความเข้าใจตนเอง

การครุศึกษาเพื่อการพัฒนาประเทศ

โดยสภาพที่แท้จริงของสังคมนั้น ย่อมต้องพัฒนาตัวมันเองเสมอไป ยิ่งสังคมที่มีลักษณะ
 เป็นรัฐชาติด้วยแล้ว การพัฒนาย่อมต้องมีแบบแผนเด่นชัดมากกว่าที่จะเป็นวิวัฒนาการตามเงื่อนไข
 ใ้อื่น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การพัฒนาอย่างมีแบบแผนการก็คือการสร้างเงื่อนไขให้ประเทศ
 วิวัฒนาการไปในทิศทางที่ต้องการ

จากหัวข้อสังคมไทยและความต้องการครูอาชีพในศตวรรษที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่า
 สังคมไทยได้ก้าวผ่านวิวัฒนาการมา 4 ช่วงด้วยกันคือ ช่วงแห่งการปฏิรูปบ้านเมือง ช่วงแห่งการ
 พัฒนาอาชีพและท้องถิ่น ช่วงแห่งความทันสมัย และช่วงแห่งการทำความเข้าใจกับตนเองหรือ
 แสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง ลักษณะของการครุศึกษาในช่วงต่าง ๆ เหล่านี้ ได้กล่าวไว้
 แล้วในบทที่ 2-5 แต่ในบทนี้จะสรุปลักษณะดังกล่าวต่อเนื่องกันทั้ง 4 ช่วง เพื่อให้เห็นภาพรวม
 และลักษณะที่เน้นของการครุศึกษาไทย

นิยามการของสถาบันผลิตครูอาชีพ

ถ้าแจกนับสถาบันผลิตครูอาชีพตามช่วงทั้ง 4 ที่ปี พ.ศ. สิ้นท้ายของช่วงคือช่วงแห่งการปฏิรูปบ้านเมือง (พ.ศ.2455) ช่วงแห่งการพัฒนาราชินีและท้องถิ่น (พ.ศ.2488) ช่วงแห่งความทันสมัย (พ.ศ.2516) และช่วงแห่งการทำความเข้าใจตนเองหรือแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง (พ.ศ.2530) ปรากฏจำนวนสถาบันดังนี้

1. ช่วงแห่งการปฏิรูปบ้านเมือง (พ.ศ.2455) มีสถาบันฝึกหัดครู 3 แห่ง ผลิตครูให้ปฏิบัติงานในสถานศึกษา (สอนและปกครองโรงเรียน)

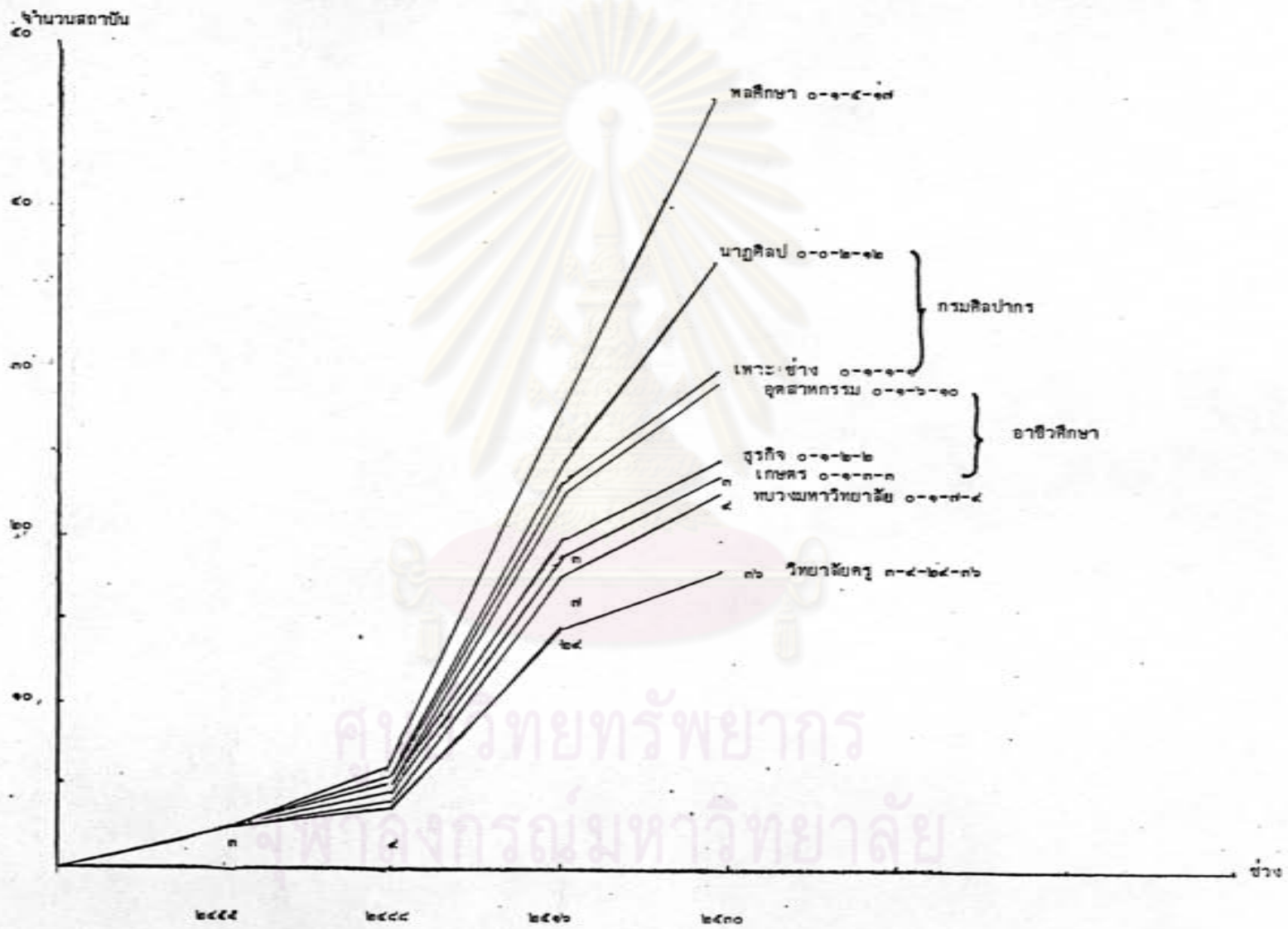
2. ช่วงแห่งการพัฒนาราชินี (พ.ศ.2488) มีสถาบันผลิตครู 14 แห่ง ผลิตครูตามแนวเดิม 10 แห่ง (สอนและปกครองโรงเรียน) ผลิตครูกลุ่กรรม 1 แห่ง ครูพานิชยกรรม 1 แห่ง ครูช่าง 1 แห่ง และครูพลศึกษา 1 แห่ง

3. ช่วงแห่งความทันสมัย (พ.ศ.2516) มีสถาบันผลิตครู 54 แห่ง เป็นสถาบันสังกัดกรมการฝึกหัดครู 29 แห่ง ทบวงมหาวิทยาลัย 7 แห่ง กรมอาชีวศึกษา 10 แห่ง กรมศิลปากร 3 แห่ง กรมพลศึกษา 5 แห่ง

4. ช่วงแห่งการทำความเข้าใจตนเองหรือแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง (พ.ศ.2530) มีสถาบันผลิตครู 88 แห่ง สังกัดกรมการฝึกหัดครู 36 แห่ง ทบวงมหาวิทยาลัย 9 แห่ง กรมอาชีวศึกษา 15 แห่ง กรมศิลปากร 13 แห่ง และกรมพลศึกษา 19 แห่ง

ดังแสดงด้วยกราฟได้ดังปรากฏในแผนภูมิที่ 4 ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิ ๔ จำนวนสถาบันผลิตครูอาชีพในแต่ละช่วง

จะเห็นว่าสถาบันผลิตครูเพิ่มขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปในช่วงปฏิรูปบ้านเมือง (พ.ศ. 2435-2455) และการพัฒนาอาชีพและท้องถิ่น (พ.ศ. 2456-2488) และเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงแห่งความทันสมัย (พ.ศ. 2489-2516) และลดตัวลงในช่วงแห่งการทำความเข้าใจตนเองหรือแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง (พ.ศ. 2517-2520)

ลักษณะเด่นของเป้าหมายการครุศึกษา

เกี่ยวกับเป้าหมาย ในการผลิตครูของสถาบันต่าง ๆ เหล่านี้ อาจประมวลตามจุดเน้นได้เป็น 7 ประการด้วยกัน ดังนี้

1. ให้ความรู้สำหรับตัวเองและรู้จักใช้ความรู้ที่ตน ๆ สอนนักเรียนได้ด้วยจุดมุ่งหมายที่ปรากฏในช่วงปฏิรูปบ้านเมืองแล้วหายไป
2. ให้ความชำนาญเฉพาะวิชา หรือความเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขา เป้าหมายนี้ปรากฏต่อเนื่องกันทั้ง 4 ช่วง ทั้งนี้ภาพของความชำนาญที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละช่วงคือ
 - 2.1 ภาพของครูซึ่งต้องมีความชำนาญการสอน และการปกครองโรงเรียน แตกต่างไปจากบุคคลทั่วไป ทั้งนี้ครูมัธยมต้องมีความชำนาญเจาะจงเฉพาะสาขาลงไปอีก (ช่วงแห่งการปฏิรูปบ้านเมือง)
 - 2.2 ภาพของครูซึ่งชำนาญสอนเฉพาะวิชาสามัญหรืออาชีพ (ช่วงแห่งการพัฒนาอาชีพและท้องถิ่น)
 - 2.3 ภาพของครูซึ่งชำนาญสอนเฉพาะวิชา ภาพนี้วิวัฒนาการมาจาก 2 ช่วงแรก แต่แจกแจงวิชาข้อยลงไปอีกเป็นระบบวิชาเอก ซึ่งมีทั้งวิชาสามัญและวิชาอาชีพ (ช่วงแห่งความทันสมัย และช่วงแห่งการทำความเข้าใจตนเองหรือแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง)
3. ให้สามารถปฏิบัติงานในท้องถิ่นได้ในช่วงแห่งการพัฒนาอาชีพ และให้สามารถพัฒนาท้องถิ่น (ให้เจริญ) เพราะนิสัยการทำงาน ในช่วงแห่งความทันสมัย เป้าหมายนี้สัมพันธ์กับการครุศึกษาเพื่ออาชีพและท้องถิ่น

4. ใ้มีพื้นฐานในการศึกษาต่อ เป้าหมายนี้ปรากฏในช่วงแห่งความทันสมัยแล้วหายไป แต่อาจกล่าวได้ว่าเป็นเป้าหมายที่สะท้อนแนวคิดของการยกวิทยฐานะของครู

5. ให้เป็นนักวิชาชีพ เป้าหมายนี้ปรากฏในช่วงแห่งความทันสมัยว่า ใ้มีความสำคัญ ในความสำคัญของหน้าที่และความรับผิดชอบ มีจิตใจรักในอาชีพของตน และได้พัฒนาเป็นเรื่องของ จริยธรรมในวิชาชีพในช่วงของการทำความเข้าใจตนเองหรือแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง

6. ให้เป็นคนที่สมบูรณ์ เป้าหมายนี้ปรากฏในช่วงแห่งความทันสมัยว่าให้เป็นผู้รอบรู้ สถานสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของตนต่อ ประเทศอื่น ๆ มีบุคลิกดี มีคุณธรรมสูง และได้พัฒนาต่อเนื่องมาในช่วงของการทำความเข้าใจตนเองหรือแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง เป็นผู้ที่มีทัศนคติที่ดี รู้จักคิดวินิจฉัย มีความคิดสร้างสรรค์ มีวัฒนธรรม มีกิจนิสัยในการค้นคว้า ปรับปรุงและพัฒนาตนเองอยู่เสมอ เป้าหมายนี้สะท้อนแนวคิด ของความเป็นคนที่สมบูรณ์

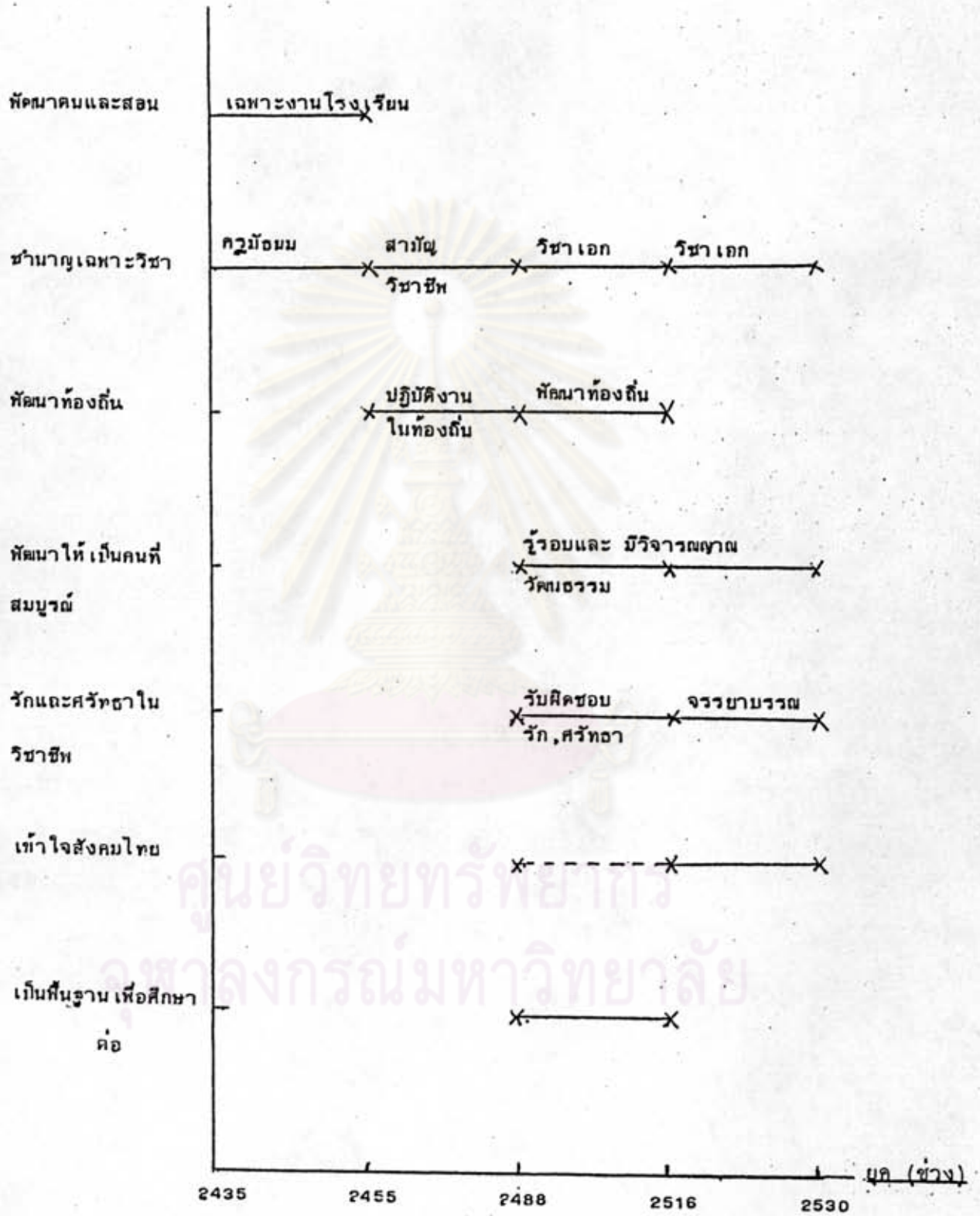
7. ให้เป็นผู้เข้าใจสังคมของตน เป้าหมายนี้เริ่มปรากฏในช่วงแห่งความทันสมัยอยู่ บ้างแต่ไม่ชัดเจน ครั้นมาในช่วงของการทำความเข้าใจตนเองหรือการแสวงหาความเป็นตัวของ ตัวเอง เป้าหมายนี้ชัดเจนขึ้น คือให้เป็นผู้มีสำนึกในการรักษาเอกลักษณ์และวัฒนธรรมอันดีของชาติ มีความสำนึกในความเป็นคนไทย

วิวัฒนาการของเป้าหมายของการครุศึกษาดังแต่ปี พ.ศ. 2435 จนถึง 2530 จะเห็นว่า แนวคิดได้ก็ตามที่กำหนดเป็นเป้าหมายแล้วมักปรากฏต่อเนื่องไปยังช่วงต่อ ๆ ไป อาจแสดง ความต่อเนื่องของเป้าหมายของการครุศึกษาในแผนภูมิที่ 5 ดังนี้

* คำอธิบายแผนภูมิที่ 5-12

..... หมายถึง มีปรากฏในหลักสูตรส่วนใหญ่
 - - - - - หมายถึง มีปรากฏในบางหลักสูตรเท่านั้น
 ข้อความที่อยู่บนเส้นทึบ หมายถึง เป็นสิ่งที่ได้รับการเน้นมากในช่วงนั้น

เป้าหมาย

แผนภูมิที่ 5 ลักษณะเด่นและความต่อเนื่องของเป้าหมายของการศึกษา

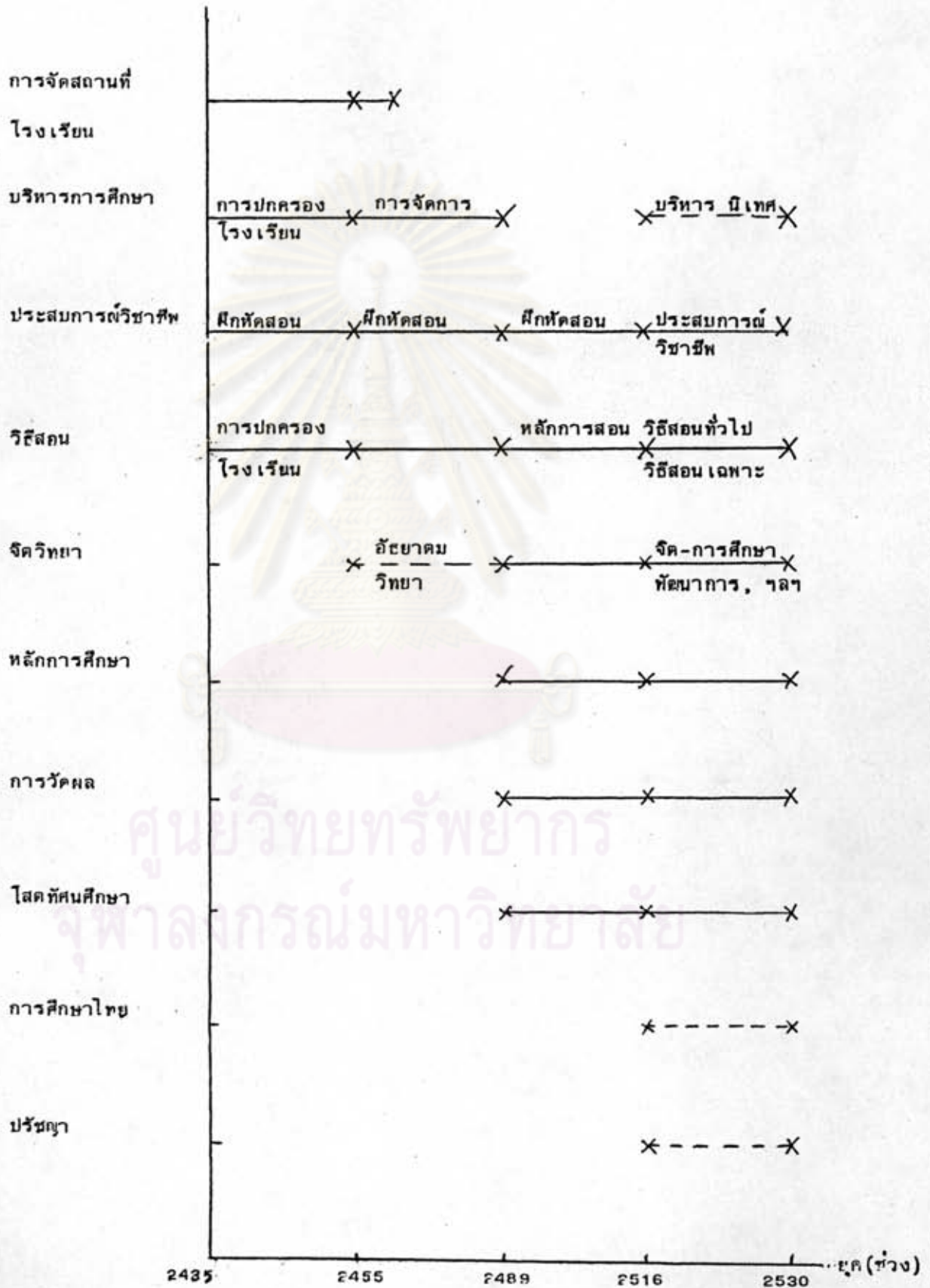
วิชาครู

จากการวิเคราะห์ในบทที่ 2 ถึง 5 ปรากฏว่ามีวิชาเด่น ๆ ที่ปรากฏในหลายหลักสูตร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า เป็นวิชาที่ได้รับความสนใจในแต่ละช่วงอยู่ 10 วิชา วิชาประสบการณ์ วิชาชีพ และวิธีสอน เป็นวิชาที่ปรากฏในทุกหลักสูตรและทุกช่วงที่ศึกษาในงานวิจัยนี้ ส่วนวิชาอื่น ๆ เมื่อปรากฏขึ้นก็มักจะต่อเนื่องไปในช่วงต่อไป ดังแสดงด้วยแผนภูมิ 6 ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิชาที่เน้น

แผนภูมิที่ 6 ลักษณะ เติบโตและความต่อเนื่องของวิชาครูในหลักสูตรการครูศึกษา

เป็นที่น่าสังเกตว่าวิชาครูทั้งหมดตั้งที่จำแนกในแผนภูมินั้น เมื่อพิจารณาลงในรายละเอียดของรายวิชาแล้ว จะเห็นความซ้ำซ้อนกันในเนื้อหาหลัก เช่น ความเป็นมาของการศึกษา จิตวิทยา วิธีสอน ตลอดจนงานทั้งหลายในโรงเรียน เพียงแต่กระจายรายละเอียดมากขึ้นในแต่ละยุคสมัยที่ผ่านมา และจัดลงในรายวิชาแตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย ดังจะเปรียบเทียบโดยสังเขปดังนี้

วิธีสอนทั่วไป

ชื่อวิชาและหลักสูตร	เนื้อหาหลักในวิชา
หลักสูตรโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ. 128 และหลักสูตรครูประถม ร.ศ. 130 (วิธีสอนและการปกครองโรงเรียน)	การเตรียม โน้ตสำหรับสอนทุก ๆ บทเรียน การแบ่งเนื้อหา อุปเทห์วิธีสอนวิชาทุกอย่างที่มีอยู่ในหลักสูตรประถมและมัธยม การปกครอง การทำบัญชีและรายงานต่าง ๆ
หลักสูตรประกาศนียบัตรจังหวัด พ.ศ. 2481 (วิธีสอนและการปกครอง)	ครูและหน้าที่ ลักษณะของครูดี สาเหตุที่ต้องเรียนวิชาครู ความหมายของการศึกษา การสอนคืออะไร ผิดกับการบอกและการฝึกอย่างไร อะไร ทำให้การสอนของครูดีขึ้น วิธีสอนแบบเล่น การสอนเด็กเล็กและเด็กโต ธรรมชาติของเด็ก การสอนแบบต่าง ๆ เช่น อุปมาน ออุปมาน แบบถาม แบบเล่น ให้รู้หลักสำคัญของชั้นทั้ง 5 และอุปเทห์ของการสอนวิชาต่าง ๆ การวัดความเข้าใจของเด็ก คำถามดี จุดประสงค์ ชนิดของ คำถาม การออกข้อสอบ การตรวจ การบันทึกการสอน เตรียมการสอน หนังสือที่ครูต้องค้นคว้าใน วิชาต่าง ๆ การแก้และการพิจารณาให้คะแนน ตามขั้นตามวัย การเขียนกระดานดำ

ชื่อวิชาและหลักสูตร	เนื้อหาหลักในวิชา
<p>หลักสูตรประโยคครูมัธยมศึกษา พ.ศ. 2492 (หลักการสอน)</p>	<p>งานโรงเรียน การประกวด ประโยชน์ของรูปภาพ และ ของจริงที่ให้ประโยชน์ในการสอน การปกครอง การออกข้อบังคับ การทำโทษ การกล่อมเกล่า ความประพฤติเด็ก</p> <p>หลักการสอนทั่วไป ลักษณะของการสอนที่ดี การสอนเป็นรายบุคคล การสอนรวมเป็นชั้น ชีวิตสังคมของโรงเรียน การสอนเด็กเล็ก-เด็กโต-ในโรงเรียน -มหาวิทยาลัย</p> <p>แผนการสอนต่าง ๆ เช่น มอนเตสซอวี่ ดอลตัน เพลเว โครงการวินเนทกา แฮร์บาด</p> <p>อุปกรณ์การสอน เช่น ภาพ การเดินทางเพื่อศึกษานอกสถานที่ กิจการที่นักเรียนกระทำนอกเวลา เช่น ห้องสมุดลูกเสือ สโมสรในโรงเรียน</p> <p>สามัคคีจิต การอบรมศีลธรรม การปกครองชั้น น้ำเสียงของ โรงเรียน</p>
<p>หลักสูตรการศึกษามัธยม 2525 (วิธีสอนทั่วไป)</p>	<p>จุดมุ่งหมายทางการศึกษา หลักสูตรที่ใช้ในโรงเรียน</p> <p>เอกสารประกอบการเรียนการสอน</p> <p>ฝึกทำแผนการสอนและชุดการเรียนการสอน</p> <p>ฝึกทักษะการสอนเบื้องต้น</p>

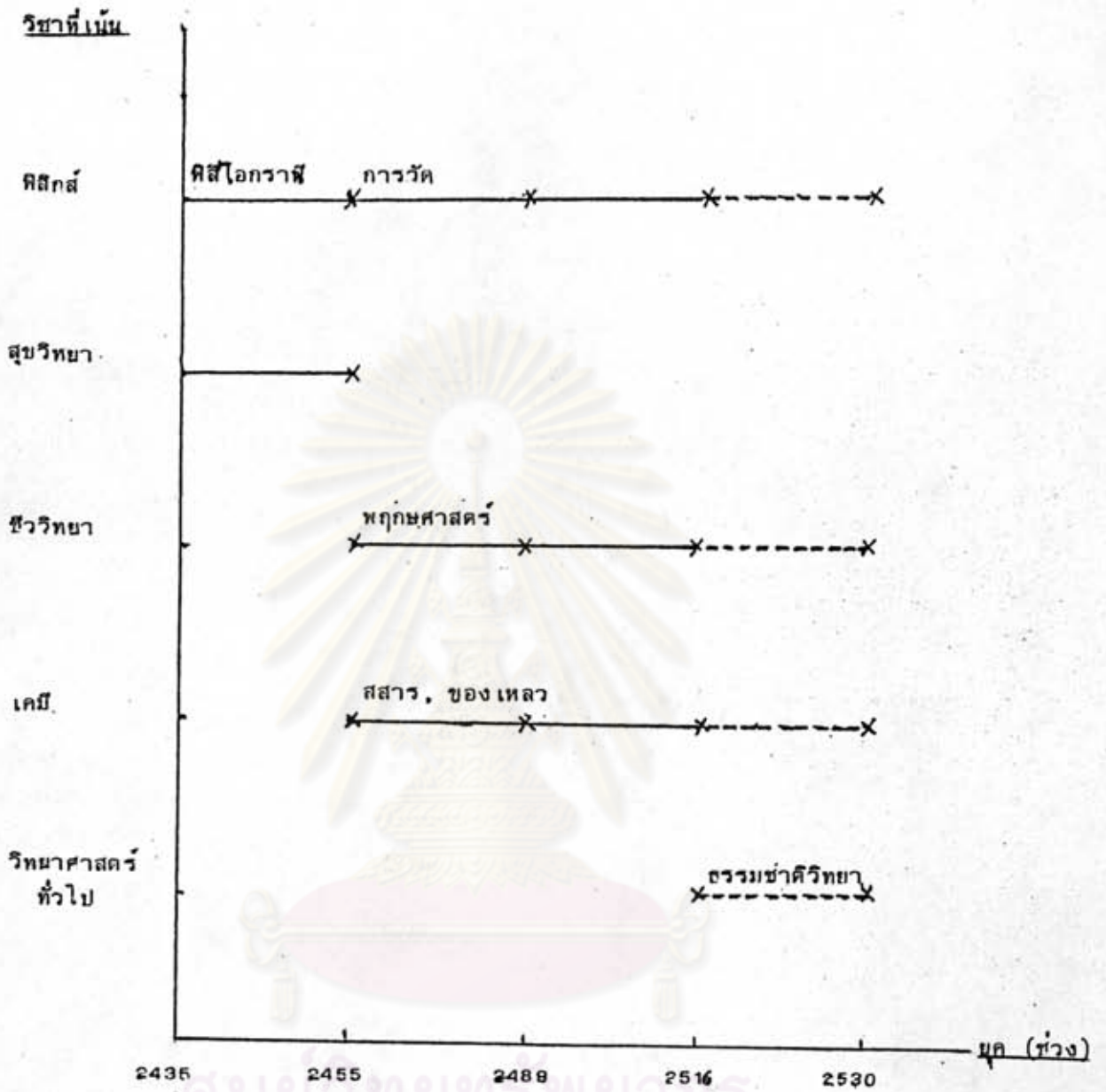
จะเห็นว่าในรายวิชาที่น่าจะเป็นวิชาเดียวกัน คือ วิชสอนทั่วไปนั้น ในช่วงแห่งการปฏิรูปบ้านเมือง เน้นไปที่การทำแผนการสอนและกลวิธีสอนต่าง ๆ และงานประจำชั้น ครั้นช่วงแห่งการพัฒนาอาชีพและท้องถิ่น เน้นลักษณะของครูที่ดีเข้ามา การสอนแบบต่าง ๆ และงานต่าง ๆ ในหน้าที่สอนมีความชัดเจนขึ้น มีเรื่องของอุปกรณ์ การวัดผล และจิตวิทยาเพิ่มเข้ามา ครั้นช่วงแห่งความทันสมัย ลักษณะของเนื้อหาวิชายังคงค่อนข้างคงเดิมเช่นเดียวกับช่วงก่อน แต่การแบ่งกลุ่มชัดเจนกว่า อาจประมวลได้ว่ามีสาระเกี่ยวกับหลักการทั่วไป วิชสอนและการทำแผนการสอน การใช้อุปกรณ์การสอนและงานอื่นในหน้าที่ครูผู้สอน การทำหน้าที่ครูประจำชั้นแย่งมืออยู่ ส่วนการวัดผลและจิตวิทยานั้นแยกวิชาออกไป ครั้นช่วงของการทำความเข้าใจตนเองหรือแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง วิชาเดียวกันนี้มีเฉพาะเรื่องของการสอน เนื่องจากเนื้อหาอื่น ๆ ได้แยกออกไปเป็นวิชาใหม่

กล่าวได้ว่า ความคมชัดของเนื้อหาวิชาในแต่ละรายวิชามีมากขึ้นตามลำดับ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเนื้อหาวิชามีมากขึ้น ชับซ้อนกัน ถ้าเรียนในวิชาเดียวกันจะทำให้ปนเป และไม่ลึกเท่าที่ควร อย่างไรก็ตาม ความรู้และทักษะหลัก ๆ ซึ่งในที่นี้ก็คือ วิชสอนและการทำแผนการสอน ยังคงอยู่ที่ตั้งแต่ช่วงแรกจนถึงช่วงสุดท้ายที่งานวิจัยนี้ศึกษา การกระจายรายละเอียดในรายวิชามากขึ้น อาจจะทำให้ผู้เรียนมีมวลของวิชาการมากขึ้น แต่โดยสาระแล้วไม่น่าจะมีมีในศาสตร์อะไรใหม่ ภาพนี้อาจพิจารณาไปถึงวิชาการอื่น ๆ ซึ่งก็คงเป็นไปทำนองเดียวกัน คือ มโนทัศน์หลักค่อนข้างจะคงเดิมเพียงแต่เพิ่มส่วนประกอบอื่น ๆ ที่แวดล้อมมโนทัศน์หลักนั้น เข้าไป สิ่งที่ควรพิจารณาต่อไปในที่นี้ก็คือ ลักษณะของรายวิชาที่เป็นลักษณะเด่นของวิชาครูในหลักสูตรที่ศึกษา

จากแผนภูมิที่ 6 จะเห็นว่าวิชาที่ว่าด้วยการปฏิบัติในโรงเรียนเป็นวิชาที่ได้รับการเน้นที่สุดและปรากฏในหลักสูตรตั้งแต่ช่วงแรกจนถึงช่วงสุดท้าย ยกเว้นรายวิชาใหม่ ๆ เช่น การวัดผลและไต่ถามศนศึกษา ซึ่งแยกตัวออกมาจากรายวิชาวิชสอนทั่วไป ส่วนวิชาที่เป็นหลักการที่พื้นฐานของการปฏิบัติ เช่น หลักการศึกษา จิตวิทยา นั้นปรากฏในหลักสูตรของหลักที่น่าสนใจคือ วิชาที่ว่าด้วยระบบวิธีคิด ตลอดจนการแสวงหาความรู้อื่นทำให้ครูมีโลกทัศน์กว้างขวาง มีจรรยาบรรณ และเข้าใจตัวเอง เช่น ปรัชญาการศึกษา การศึกษาไทย เริ่มปรากฏในหลักสูตรในช่วงที่ 4 คือช่วงแห่งการทำความเข้าใจตนเองหรือแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง แต่ก็ยังไม่ชัดเจนนัก

วิชาสามัญ (เน้นงาน)

จากการวิเคราะห์ในบทที่ 2-5 ปรากฏว่ามีวิชาเด่น ๆ ดังแสดงด้วยแผนภูมิที่ 7-11

แผนภูมิที่ 7 ลักษณะเด่นและความต่อเนื่องของวิชาวิทยาศาสตร์ในหลักสูตรการครูศึกษา

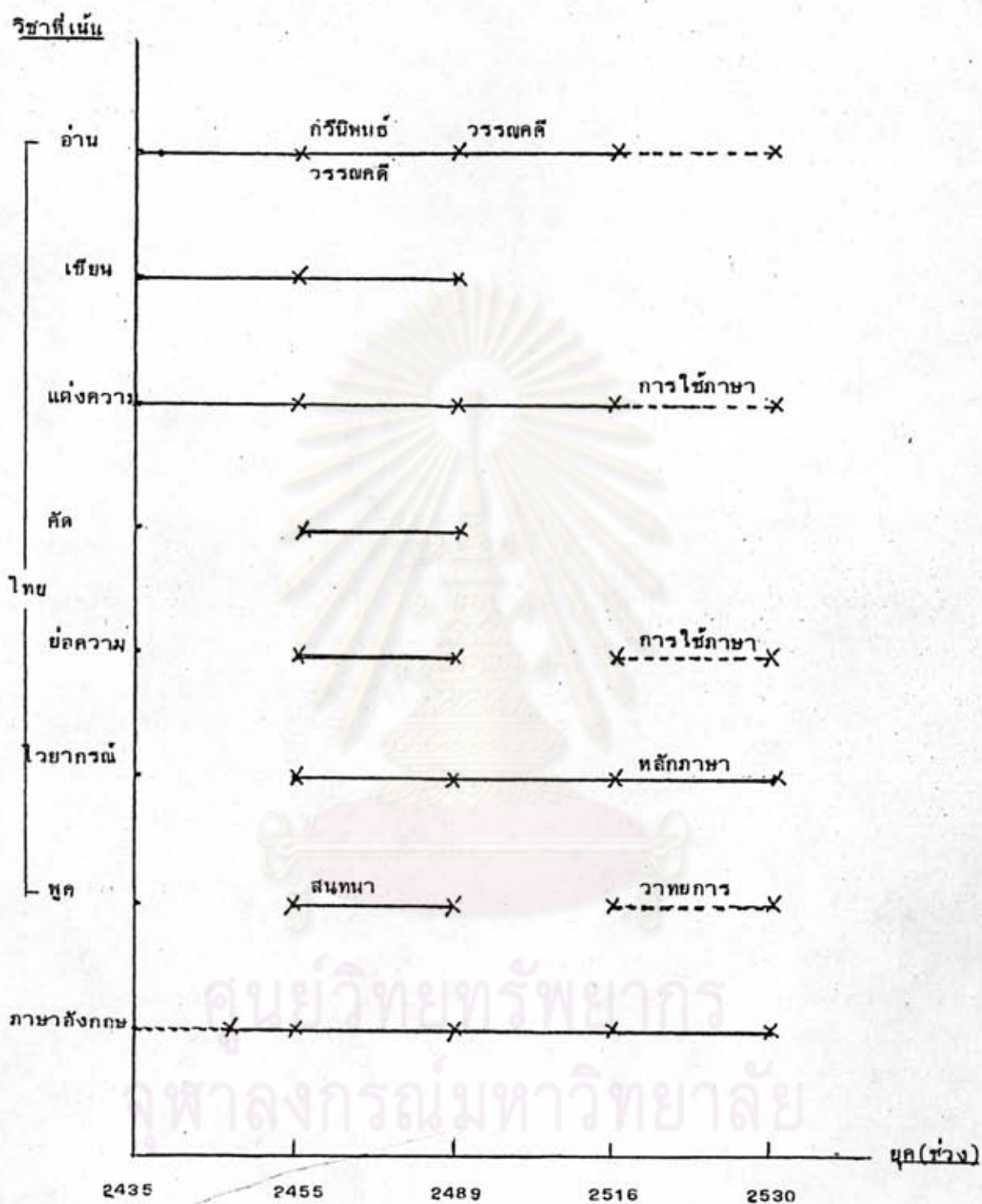
ในวิชาวิทยาศาสตร์ จะเห็นว่านิลิกส์ได้รับการเน้นตลอดช่วง . ถ้ากำหนดว่าวิทยาศาสตร์ แบ่งออกเป็นนิลิกส์ เคมี และชีววิทยาแล้ว จะเห็นว่านิลิกส์เป็นวิชาที่ได้รับการเน้นมาก่อนวิชาอื่น ๆ ซึ่งตรงกับวิวัฒนาการของระเบียบวิธีนี้ (Discipline) ส่วนชีววิทยาและเคมีเจริญขึ้นภายหลัง แต่ก็ได้รับการเน้นตลอดมาจนถึงช่วงของการทำความเข้าใจตนเองหรือแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง อย่างไรก็ตาม วิทยาศาสตร์ในฐานะวิชาบังคับในช่วงนี้ได้เปลี่ยนจากนิลิกส์ เคมี ชีววิทยา เป็นธรรมชาติวิทยา

เมื่อนิยามเนื้อหาวิชา จะเห็นว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์เห็นบ้านอย่างเดิม มาเป็นความเชื่ออย่างใหม่ ที่เน้นข้อมูลเชิงประจักษ์และวัดได้ในเชิงปริมาณ

ชื่อวิชาและหลักสูตร	เนื้อหาหลักในวิชา
หลักสูตรประโยคครูมูล ร.ศ. 130 (หมวดวิทยาศาสตร์)	ก. นิลิโกราฟี ลักษณะต่าง ๆ ของธาตุ การเปลี่ยนแปลง อากาศชั้นห่อโลกประกอบด้วยอะไร มีคุณสมบัติอย่างไร วิธีทำ และประโยชน์ของบารอมิเตอร์ ความร้อนเย็น เซอรอมิเตอร์ทั้งอย่างฟาเรนไฮต์และเซนติเกรด
หลักสูตรประโยคครูมูล พ.ศ. 2477 (วิทยาศาสตร์)	การวัดและเครื่องใช้ในการวัด การวัดเส้นตรงโดยใช้มาตราตราส่วนแฮ็ เวอร์เนียร์ การวัดเส้นโค้ง การวัดเส้นผ่าศูนย์กลาง โดยใช้วิธีเอาไม้กระหนาบ 2 ซ้างโดยใช้ คาลิเปอร์เลื่อน การวัดความกว้างของหลอดแก้วและหลอดที่ทำด้วยโลหะต่าง ๆ โดยใช้ ไซเวดจ์ การวัดปริมาตรของเหลว โดยใช้ขวดวัด กระจบอกวัดปิเปตต์ บุเรตต์
หลักสูตรประกาศนียบัตร วิชาการศึกษา พ.ศ. 2502 (นิลิกส์)	หน่วยของการวัดความยาว มวลและเวลาในระบบต่าง ๆ หน่วยอนุพันธ์ แรงธรรมชาติ เครื่องกลอย่างง่าย ความหนาแน่น กฎของอาร์คิมิดีส ไฮโดรมิเตอร์ อุณหภูมิ การวัดอุณหภูมิ และเทอร์มอมิเตอร์ชนิดต่าง ๆ ปริมาณความร้อน ความจุความร้อน

ชื่อวิชาและหลักสูตร	เนื้อหาหลักในวิชา
<p>หลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศิลปากร พ.ศ. 2522 (วิทยาศาสตร์กายภาพ) (วิทยาศาสตร์ชีวภาพทั่วไป)</p>	<p>วิทยาศาสตร์กายภาพ การบรรยายพร้อมกับการสาธิตประกอบ สำหรับนักศึกษาที่ไม่ได้เรียนสาขาวิทยาศาสตร์ อธิบายความรู้ ทั่ว ๆ ไป เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์กายภาพ หลักเกณฑ์ของฟิลิกส์ และเคมี กระบวนการทางการชนที่วิทยาศาสตร์และความสัมพันธ์ต่อ มนุษย์ โดยเน้นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ชีวภาพทั่วไป ศึกษาหลักเบื้องต้นของวิทยาศาสตร์ ชีวภาพ โดยเน้นการจัดระบบ และการจัดจำแนกของสิ่งมีชีวิต หน้าที่การทำงานของส่วนต่าง ๆ การสืบพันธุ์ พันธุกรรม และ วิวัฒนาการของพืชและสัตว์ เพื่อให้ นักศึกษารู้วิธีการทาง วิทยาศาสตร์ชีวภาพ</p>

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

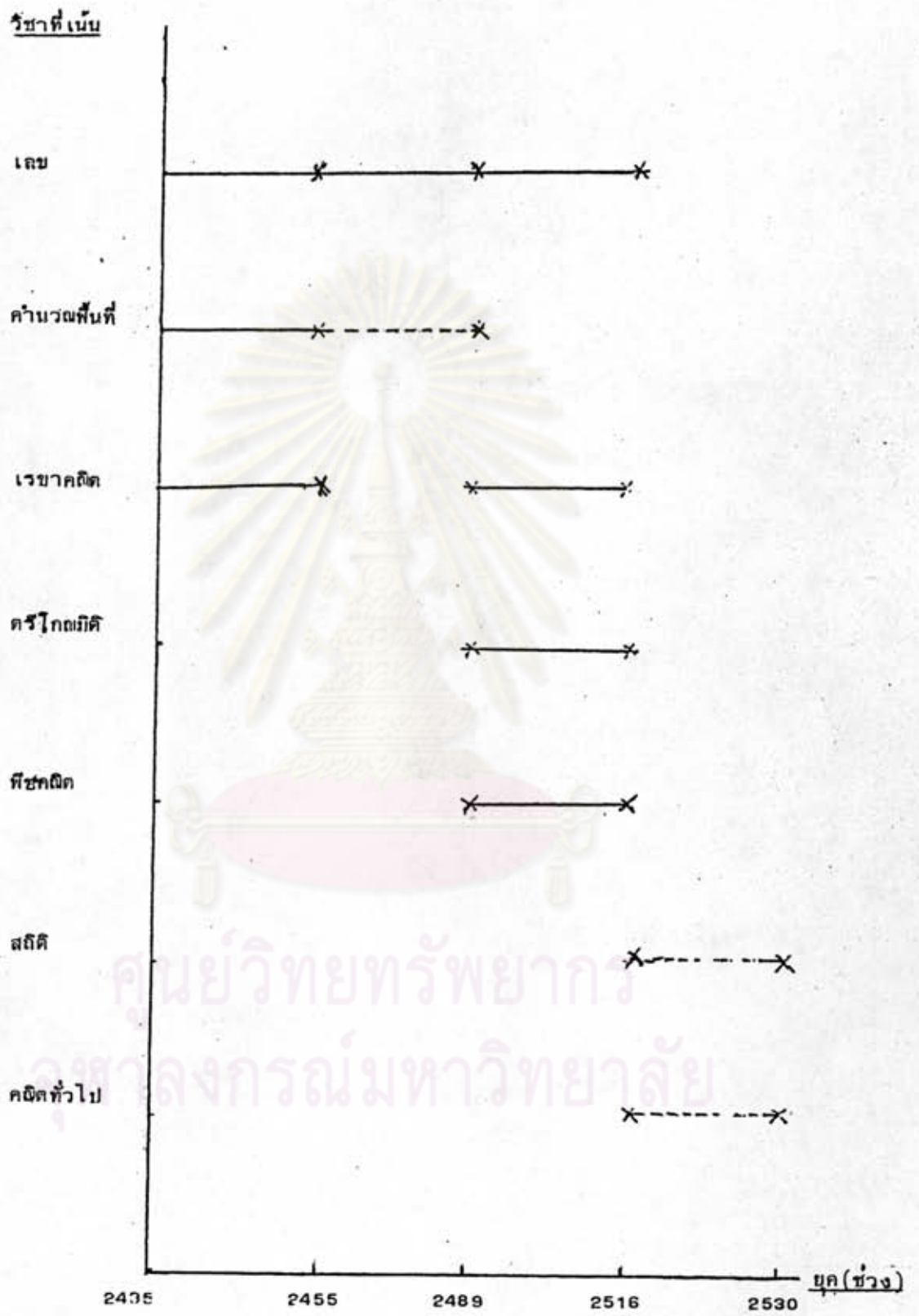
แผนภูมิที่ 8 ลักษณะเด่นและความต่อเนื่องของวิชาภาษาไทยในหลักสูตรการศึษา

กลุ่มวิชาภาษาที่ ประกอบด้วยภาษาไทยและต่างประเทศ สำหรับภาษาไทยโดยภาพรวม แล้วเห็นวิชาการใช้ภาษา หลักภาษา ซึ่งเอื้อต่อการทำงานหนังสือที่เน้นติดต่อกันหลายช่วงคือ การอ่าน การเขียน แต่งความ ได้รับการเน้นตั้งแต่ช่วงแห่งการปฏิรูปบ้านเมือง หลักภาษาและไวยากรณ์ นั้น เริ่มเน้นในช่วงแห่งการพัฒนาอาชีพและท้องถิ่น และทั้งหมดนี้เน้นตลอดมา จนถึงช่วงแห่งการทำ ความเข้าใจตนเอง . ในเรื่องสุนทรียจากภาษาถิ่นค่อนข้างจะปรากฏในเรื่องของการอ่านซึ่งเป็น การอ่านวรรณคดี กวีนิพนธ์ที่เป็นทางการ วรรณคดีหรือกวีนิพนธ์นั้นบ้านยังไม่ได้รับการเน้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชื่อวิชาและหลักสูตร	เนื้อหาหลักในวิชา
<p>หลักสูตรครูประถม โรงเรียนฝึกหัด อาจารย์ ร.ศ. 128 (การแต่ง) (การเขียนอ่าน)</p>	<p>การแต่ง หลักของภาษา เช่น สอนไวยากรณ์ให้เข้าใจประโยค ประธาน เป็นต้น ซึ่งเข้ากันเป็นรูปโครงของภาษา หัดทำ สัมพันธ์และกระจาย แต่งรายงาน เช่น รายงานตรวจการ เรื่องที่ต้องใช้ความคิด ภาพย์กลอน โคลงฉันท์ การเขียนอ่าน หลักวิชาหนังสือ เรื่องอักษรวิธี อ่านหนังสือผิดและโบราณ อ่านดั่ง ๆ ให้คล่องและถูก (อย่างอ่าน ประกาศ) หนังสือไทยที่เขียนตามลักษณะหนังสือบาลี และอ่าน หนังสือขอม หัดเขียนคัดลายมือ หนังสือวงกาได้</p>
<p>หลักสูตรครูประถม กสิกรรม พ.ศ. 2476 (ไวยากรณ์) (อ่านและกวีนิพนธ์)</p>	<p>ไวยากรณ์ หลักอักษรวิธี หลักของคำตามวจีวิภาคอย่างจำแนก ลักษณะประโยคต่าง ๆ บอกสัมพันธ์ประโยคต่าง ๆ อย่างง่าย ๆ รู้หลักแบบฉันทลักษณ์จะเพาะที่พบบ่อย ๆ การอ่านและกวีนิพนธ์ อ่านหนังสือไทยทั้งร้อยแก้วและคำประพันธ์ ที่พบบ่อย ๆ ถูกต้องทุกลักษณะ คำแปลหรือความหมายของคำใน หนังสือที่อ่าน เนื้อความ และเหตุผลในเรื่องที่อ่าน</p>
<p>หลักสูตรประกาศนียบัตร วิชาการศึกษา พ.ศ. 2498 (หลักภาษา)</p>	<p>อักษรวิธี เช่น ไตรยางศ์ อักษรคู่และเดี่ยว การใช้อักษร หลัก การเขียนและวิธีใช้พจนานุกรม วจีวิภาค เช่น ลักษณะคำไทย บาลี สันสกฤต วิธีสมาสนธิ ลักษณะ นามบุรพบท "กับ แก่ ต่อ แต่" อุทานเสริมบท และราชาศัพท์ วากยสัมพันธ์ เช่น ความต่างระหว่างคำวลีและประโยค</p>
<p>หลักสูตรการศึกษามัธยมศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. 2525 (ทักษะและความรู้ทางภาษา)</p>	<p>ธรรมชาติของภาษาและสภาพการใช้ภาษา โดยเฉพาะภาษาไทย มาตรฐานในปัจจุบัน การฝึกฝนเพื่อทักษะทางภาษา</p>

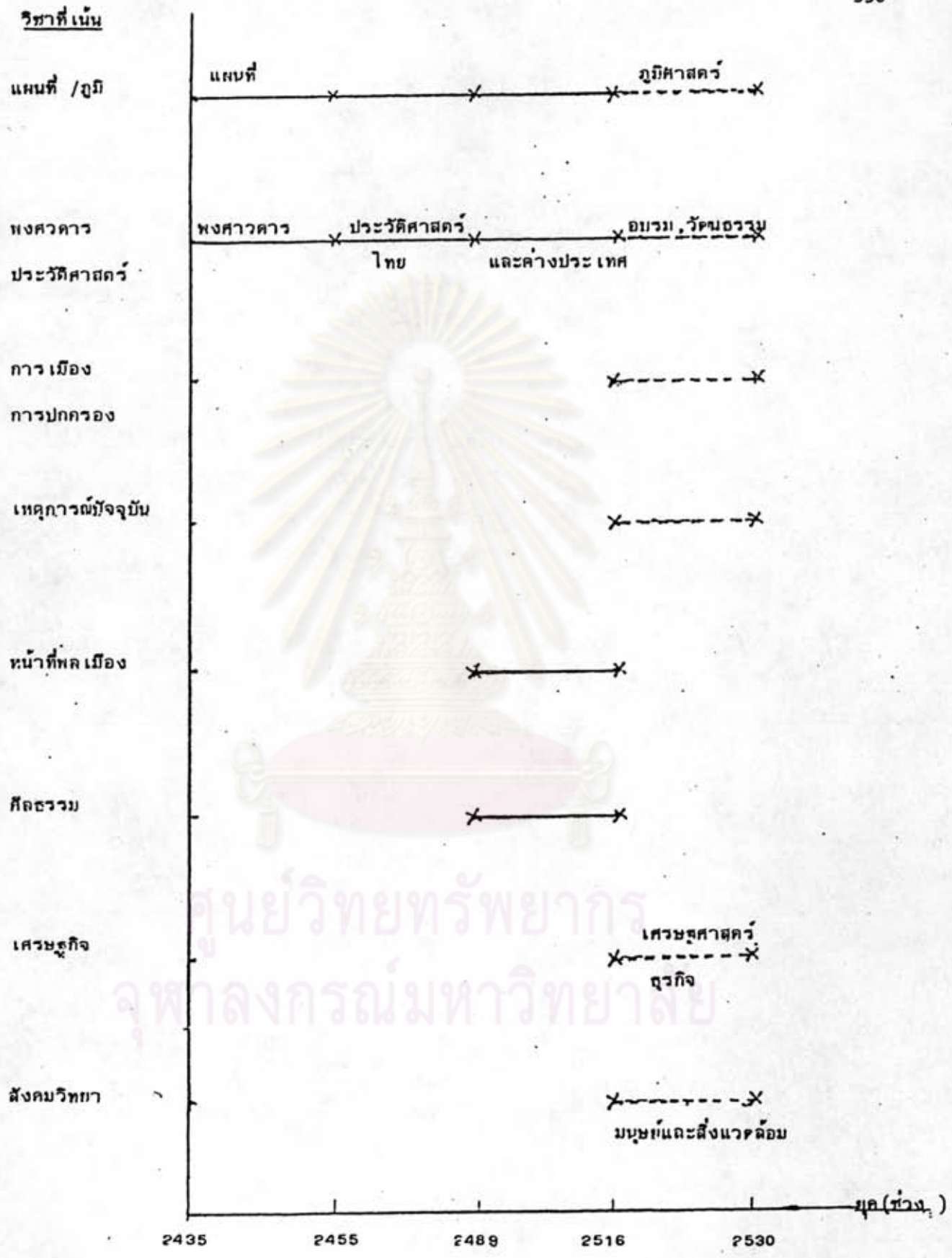
แผนภูมิที่ 9 ลักษณะเด่นและความต่อเนื่องของวิชาคณิตศาสตร์ ในหลักสูตรการครูศึกษา

เลขเป็นวิชาเดียวของกลุ่มวิชาคณิตศาสตร์ที่ได้รับการเห็นเกิน 1 ช่วง โดยที่เลขประกอบ
ด้วยเนื้อหาที่เป็นของไทยและต่างประเทศ ดังปรากฏในตาราง ครึ่งช่วงแห่งความทันสมัยก็เริ่มปรากฏ
คณิตศาสตร์ที่เป็นระบบสากลขึ้น ดังปรากฏวิชาจำพวกตรีโกณ พีชคณิต สถิติ และกลายเป็นคณิตศาสตร์
ตามระบบสากลโดยสิ้นเชิงในช่วงแห่งการทำความเข้าใจตนเอง ทั้งนี้ความสำคัญลดลงกว่าเดิม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชื่อวิชาและหลักสูตร	เนื้อหาหลักในวิชา
<p>หลักสูตรครูประถม โรงเรียนฝึกหัด อาจารย์ ร.ศ.128 (เลขคณิต)</p>	<p>เศษส่วนและทศนิยมจบบวิธีมาตราต่าง ๆ ทั้งมาตราไทย ต่างประเทศ และมาตราสิบ การแลกเปลี่ยนเงินไทยและเงิน ต่างประเทศที่ใช้มาก บัญญัติไตรยางค์ ดอกเบี้ย กรณฑ์ทั้งชั้นเดียว และสองชั้น ดิสเคาน์ ราคาปัจจุบัน หุ้นส่วน เจลี่ยอย่างยาก อินชัวร์นส์ ร้อยลด ขาดทุนได้กำไร คอมมิสชั่น ไปปอร์ชัน วัดฝา วัดพื้น เครื่องผสม โจทย์ต่าง ๆ เสียดอย่างง่าย เลขในใจ</p>
<p>หลักสูตรครูประถมกสิกรรม พ.ศ. 2476 (เลขคณิต)</p>	<p>เศษส่วนและทศนิยมจบบวิธี มาตราต่าง ๆ ทั้งมาตราไทยและต่างประเทศ อัตราเทียบและ แลกเปลี่ยนกัน วิธีอัตราส่วน ปริภาค บัญญัติไตรยางค์ ชั้นเดียวและหลายชั้น ดอกเบี้ย กรณฑ์ เงินลด (ดิสเคานต์) หุ้นส่วนชั้นเดียวและสองชั้น เกณฑ์ส่วนแบ่ง ส่วนประกัน (อินชัวร์นส์) ขาดทุนได้กำไร การปน (มิกซ์เจอร์) ลูกโซ่ ความเร็ว วัดฝา วัดพื้น รูปจตุรัส รูปเหลี่ยมทุกชนิด วงกลม การสอนให้ ทัน เข้าหาทางกสิกรรมให้มาก ใ้ซึ่งการคิดในใจควบไปด้วยเสมอ</p>
<p>หลักสูตรประกาศนียบัตร วิชาการศึกษา พ.ศ. 2508 (เลข-พีชคณิต)</p>	<p>ตัวเงิน ตัวสัญญา ใช้เงิน ตัวแลกเงิน พันธบัตร และหุ้น การแก้สมการชนิดต่าง ๆ และสัดส่วนเชิงพีชคณิตและเรขาคณิต การแปลผันและการแก้โจทย์ปัญหาการแปลผันทั้งวิธีคณิตศาสตร์และ วิธีกราฟ</p>
<p>หลักสูตรการศึกษามัธยมศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. 2525 (คณิตศาสตร์พื้นฐาน)</p>	<p>กระบวนการทางคณิตศาสตร์ ความรู้สถิติในชีวิตประจำวัน และ คณิตศาสตร์สำหรับผู้บริโภค</p>

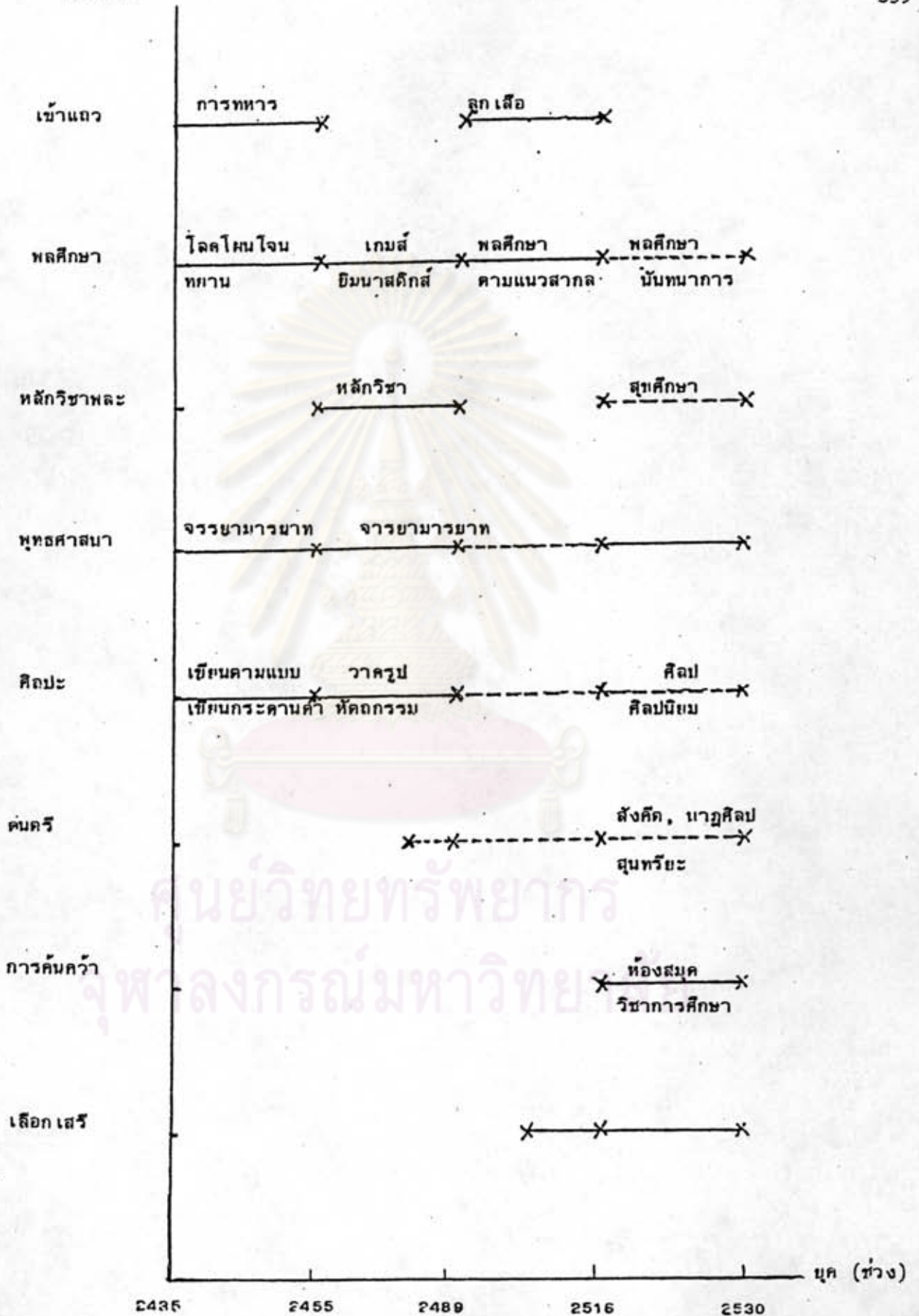

แผนภูมิที่ 10 ลักษณะเด่นและความคืบหน้าของสังคมศาสตร์ไทยหลักสูตรการศึกษาศึกษา

สำหรับหมวดสังคมศึกษา วิชาที่ได้รับการเน้นตลอด 4 ช่วง ของการครุศึกษาไทย ได้แก่ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โดยที่ในช่วงแรก ๆ เน้นแผนที่และพงศาวดารและค่อย ๆ ค่อยคลายมาเป็น ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ (ไทยและต่างประเทศ) เมื่อพิจารณาจากคำอธิบายรายวิชาจะเห็นว่า เน้นเนื้อหาที่สร้างความเป็นปึกแผ่นของบ้านเมือง ในช่วงแรก ๆ นั้นเน้นความเป็นปึกแผ่นทางการ เมืองการปกครอง ในช่วงต่อมาก็เป็นความเป็นปึกแผ่นทางเศรษฐกิจ และขยายมายังเรื่องของ วัฒนธรรมในช่วงของการทำความเข้าใจตนเอง ดังที่ปรากฏในตาราง

ชื่อวิชาและหลักสูตร	เนื้อหาหลักในวิชา
หลักสูตรครูประถมโรงเรียนฝึกหัด อาจารย์ ร.ศ. 128 (แผนที่) (ภูมิศาสตร์) (พงศาวดาร)	แผนที่ ทวีปและประเทศใหญ่ ๆ ชื่อเมืองหลวง ทางไปมา ประเทศที่ใกล้เคียงกับประเทศสยาม และประเทศที่เกี่ยวข้องกับ ประเทศสยาม แผนที่ดินสยามและอาณาเขตใกล้เคียงติดต่อ ภูมิศาสตร์ รูปโลก เส้น ทิศ บก น้ำ ฤดู เป็นต้น พงศาวดาร ลำดับกษัตริย์และวงศ์ การบ้านเมืองในโบราณ ในสมัย
หลักสูตรฝึกหัดครูมูล พ.ศ. 2484 (แผนที่) (ภูมิศาสตร์) (ประวัติศาสตร์)	แผนที่ ประเทศและทวีปต่าง ๆ ตามรายการภูมิศาสตร์ แสดง ภูมิประเทศ แหล่งอุตสาหกรรมที่สำคัญ การคมนาคม เมืองท่า เมือง หลวง ทนทางไปมาติดต่อกับไทย แผนที่แสดงรายการตามประวัติศาสตร์ที่เรียน ภูมิศาสตร์ ดินฟ้าอากาศของเอเชีย ภูมิภาคต่าง ๆ ผลกระทบของ ดินฟ้าอากาศทั่วไปต่อพืชและสัตว์ รวมทั้งอาชีพของพลเมือง ทวีปออสเตรเลีย แอฟริกา และอเมริกาใต้ ในเรื่อง เช่น ภูมิประเทศ นิชนันท์ ประชาชน การอุตสาหกรรม สินค้าสำคัญ การติดต่อกับไทย ในการค้าขาย ฯลฯ ลักษณะของดินฟ้าอากาศและภูมิประเทศที่เหมาะสมกับอุตสาหกรรม เช่น การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การประมง การป่าไม้ การเมืองแร่ การหัตถกรรม และการค้าขาย

ชื่อวิชาและหลักสูตร	เนื้อหาหลักในวิชา
<p>หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชา การศึกษา พ.ศ. 2508 (สังคมศึกษา 4, 5) (สังคมศึกษา 6, 7)</p>	<p>ประวัติศาสตร์) ความเป็นมาของชาติไทย การตั้งอาณาจักรสุโขทัย ประวัติศาสตร์กรุงสุโขทัย การตั้งอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา การสงครามระหว่างไทยกับเขมร ลานนา และพม่า การติดต่อกับฝรั่งชาติแรกที่เข้ามาสู่ประเทศไทย ประวัติศาสตร์โดยย่อของต่างประเทศ และความสัมพันธ์กับ ประเทศไทย เช่น พม่า มอญ เขมร ญวน ตั้งเกีย และมลายู</p> <p>สังคมศึกษา 4 และ 5 ภูมิศาสตร์ภูมิภาคของทวีปเอเชีย ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ แอฟริกา ยุโรป อเมริกาเหนือ และ อเมริกาใต้ และความสัมพันธ์กับประเทศไทย การอ่านและเขียนแผนที่ประกอบ</p> <p>สังคมศึกษา 6 และ 7 ประวัติศาสตร์ของไทยในสมัยกรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ตามหัวข้อ เช่น การปกครองและเศรษฐกิจ ศาสนา วัฒนธรรม และศิลปกรรม ความสัมพันธ์ระหว่างต่างประเทศ ความหมายของประวัติศาสตร์ และเหตุการณ์สำคัญที่ควรทราบ</p>
<p>หลักสูตรการศึกษามัธยมศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. 2525 (ภูมิศาสตร์ประเทศไทย) (พื้นฐานอารยธรรมไทย)</p>	<p>ภูมิศาสตร์ประเทศไทย ภูมิศาสตร์ประเทศไทยโดยทั่วไป วิเคราะห์ลักษณะสัมพันธ์ระหว่างด้านภาพ เศรษฐกิจ และ วัฒนธรรมของดินแดน ที่มีผลต่อการพัฒนาประเทศ</p> <p>พื้นฐานอารยธรรมไทย ภูมิหลังของอารยธรรมไทย อิทธิพลของ อินเดียและชาติโบราณ</p> <p>การเริ่มก่อตัวของอารยธรรมไทย อารยธรรมไทยที่เห็นเด่นชัด วิวัฒนาการทางศาสนา สังคม เศรษฐกิจ การปกครอง ศิลปะ และ อื่น ๆ</p>

แผนภูมิที่ 11 ลักษณะเด่นและความต่อเนื่องของวิชาบังคับ (สืบ ๗)

แผนภูมิ 10 นั้น แสดงวิชาบังคับที่เห็นได้ชัดว่าเป็น เรื่องของการพัฒนาตนเองไว้ 4 กลุ่มด้วยกัน คือ กลุ่มพลานามัย พุทธศาสนา สุนทรียศาสตร์ และวิชาเลือกเสรี

กลุ่มวิชาพลานามัยนั้น ในทุกช่วงเห็นการออกกำลังและเพิ่มตัวหลักวิชาขึ้นในช่องถัดมา ในช่วงของการทำความเข้าใจตนเอง จุดเน้นแปรเปลี่ยนไปเล็กน้อย เป็นเรื่องของทัศนภาพการและอนามัย นอกจากนี้มีการเน้นระเบียบวินัยเป็นช่วง ๆ ด้วย

ส่วนพุทธศาสนาเป็นเรื่องของจริยธรรม จรรยา มารยาท ที่น่าสนใจก็คือ ในช่วงปี พ.ศ. 2435-2489 ใช้ชื่อวิชาว่าจรรยา มารยาท ซึ่งเมื่อนิยามในรายวิชาจะพบว่ามีพุทธศาสนาเป็นหัวข้อย่อย ครั้นช่วงแห่งความทันสมัยวิชานี้ลดความสำคัญลง โดยเป็นวิชาบังคับในบางหลักสูตร และกลับมาเน้นอีกครั้งในช่วงของการทำความเข้าใจตนเอง คราวนี้ใช้ชื่อ "พุทธศาสนา" โดยตรง ซึ่งนับว่าแปลก เนื่องจากโดยทั่วไปแล้ว วิชาบังคับทั้งหลายในทุกแผนภูมิจะปรากฏว่าลดความสำคัญลงในช่วงที่ 4

วิชาจำพวกสุนทรียศาสตร์ สำหรับหลักสูตรครุศึกษานั้นมีวิชาศิลปะและดนตรี วิชาศิลปะนั้นได้รับการเน้นในทุกช่วง ในช่วงแรกนั้นเห็นการทำตามแบบและแปรเปลี่ยนเป็นเรื่องของสุนทรียศาสตร์ยิ่งขึ้นในช่วงของการทำความเข้าใจตนเอง ส่วนดนตรี นาฏศิลป์นั้นเริ่มเน้นในช่วงหลัง ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการขยายตัวของวิชาศิลปะในหลักสูตรนั่นเอง

การพัฒนาตนเองแนวอื่น เริ่มได้รับการเน้นบ้างในช่วงหลัง ๆ เช่น ท้องสมุค วิชาเลือก เป็นต้น

เนื้อหาหลัก ๆ ในวิชาจรรยาและพลศึกษาปรากฏในตาราง

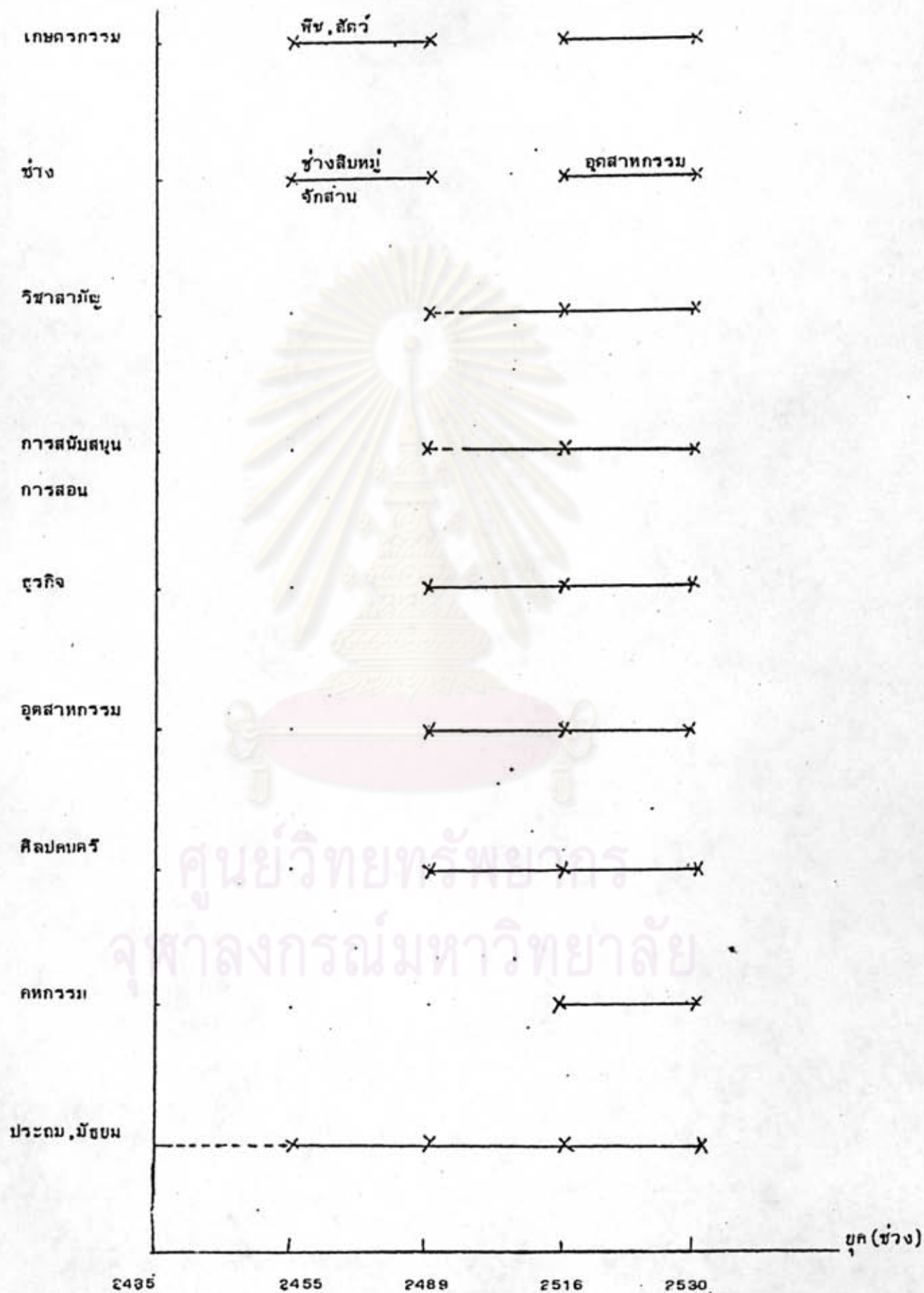
ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชื่อวิชาและหลักสูตร	เนื้อหาหลักในวิชา
หลักสูตรประโยคครูประถม ร.ศ. 130 (จรรยา)	ความประพฤตินั้นเป็นของกลาง เช่น มีศีลธรรมและสัตย์ธรรม กิริยามารยาทและวาจาสุภาพ คล่องแคล่ว เป็นผู้มีดี การเข้าสู่สมาคม พุทธศาสนา
หลักสูตรครูประถม กสิกรรม พ.ศ. 2476 (จรรยา)	ลักษณะและความหมายของหลักธรรม 18 ข้อ เช่น เมตตากฎา ความอดกลั้น โทษฝ่ายชั่วคุณฝ่ายดี การอบรมนิสัยและความประพฤ ติพุทธประวัติกับพุทธศาสนาในเมืองไทย
หลักสูตรครูประถม โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ร.ศ. 128 (การทหาร)	ระเบียบการเข้าแถว เดินแถว และแปรแถว สอนดิสциплиน คือ ความแม่นยำ เครื่องครัดต่อคำสั่ง หน้าที่และลักษณะวิธีของงูบังคับแถว การโลดโผนโจนทยาน เช่น หัดวิ่ง กระโดด การเล่นต่าง ๆ ยิมนาสติกส์
หลักสูตรประกาศนียบัตร วิชาการศึกษา พ.ศ. 2508 (การสอนวิชาลูกเสือ)	วิชาลูกเสือสำรอง พระราชบัญญัติลูกเสือ ครูกระทรวง และข้อบังคับ

วิชาเฉพาะ

จากการวิเคราะห์ในบทที่ 2-5 ปรากฏว่ามีวิชาเด่น ๆ ดังแสดงในแผนภูมิที่ 12

วิชาที่เน้น

ลักษณะเด่นที่พบในแผนภูมิก็คือ การมีวิชาเฉพาะเพิ่มมากขึ้นในหลักสูตรการครุศึกษา แสดงให้เห็นแนวคิดแห่งความเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ จะเห็นว่าในช่วงแห่งการปฏิรูปบ้านเมืองเพียงแค่นี้ ต้องการครูซึ่งมีทักษะแตกต่างไปจากบุคลากรในอาชีพอื่น แต่ในครูด้วยกันยังไม่แยกความเชี่ยวชาญให้เฉพาะลงไปอีก ครั้นช่วงแห่งการพัฒนาอาชีพและท้องถิ่นก็เริ่มแยกวิชาอาชีพออกไปก่อน จากนั้นก็แยกความชำนาญย่อยออกไปตามลำดับและมากขึ้น ครั้นช่วง พ.ศ.2517-2530 ปรากฏว่ามีวิชาเฉพาะไม่ต่ำกว่า 5 กลุ่ม ด้วยกัน ดังตารางการแยกนี้ทั้งแยกโดยเนื้อหาสาระที่ครูจะต้องไปสอนและแยกโดยลำดับชั้นที่ต้องไปสอน ดังที่ปรากฏในตาราง

ระดับชั้น	เนื้อหา					หมายเหตุ
	สามัญ	อาชีพ	สนับสนุนการสอน	อื่น ๆ	ไม่ระบุ	
อนุบาล	-	-	-	-	✓	-
ประถมศึกษา	-	-	-	-	✓	-
มัธยมศึกษา	✓	✓	✓	✓	✓	แยกเป็นกลุ่มวิชา เช่น วิธีสอนภาษาไทย วิธีสอนสังคมศึกษา
อุดมศึกษา	-	-	✓	-	-	-
ไม่ระบุ	✓	-	✓	-	✓	-

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทบาทของการครุศึกษาต่อสังคมไทย

ในเมื่อครุมีฐานะประจักษ์ชัดข้างนี้ซึ่งต้องเป็นภาษาณะ คือกลุบุตรให้ได้รูปร่างถูกสัดส่วนตามความประสงค์แห่งรัฐประศาสนโยบาย (รายงานประจำปี กระทรวงธรรมการ 2470:3) ก็อาจพิจารณาบทบาทของการครุศึกษาโดยพิจารณาควบคู่ไปกับภาพของสิ่งที่ครุจะต้องไปสอน จากการศึกษาในวิจัยนี้พอจะสรุปบทบาทของการครุศึกษาต่อสังคมไทยได้เป็น 6 ประการ ดังนี้

1. บทบาทในการรวมชาติ ประเทศไทยนี้ประกอบด้วยคนที่มีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตแตกต่างกันไป ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการรวมชาติให้มีลักษณะรัฐชาติและเป็นเอกรัฐด้วย การศึกษาอย่างใหม่ที่จัดขึ้นได้ทำหน้าที่ ดังหลักสูตรประถมศึกษาพ.ศ. 2435 ให้เรียน การอ่าน เขียน แต่งข้อความ ไวยากรณ์ ชรรถมจารี ขับริ่อง และเลขวิธี่ จะเห็นว่าเป็น เรื่องของภาษา วัฒนธรรม และความจริงเกี่ยวกับโลก(เลข) และทั้งหมดนี้ก็เป็นวัฒนธรรมอย่างใหม่ที่เข้าไปเปลี่ยนวิถีชีวิตและความเชื่อของไพร่บ้านพลเมือง โดยที่ภาษาและวัฒนธรรมที่กำหนดในหลักสูตรย่อมเป็นภาษาและวัฒนธรรมอันเป็นที่ยอมรับกันในราชธานี ส่วนความจริงเกี่ยวกับโลกก็เป็นความรู้อย่างใหม่ที่เข้าไปเปลี่ยนแปลงระบบความเชื่อพื้นบ้านเกี่ยวกับโลก ทั้งนี้วิชาวิทยาศาสตร์ก็เริ่มปรากฏในหลักสูตรประถมศึกษา 2453 ซึ่งเป็นหลักสูตรถัดมา ผลของการจัดการศึกษาเช่นนี้ ทำให้พลเมืองในท้องถิ่นต่าง ๆ มีภาษา วัฒนธรรม และการอธิบายโลกเป็นอย่างเดียวกัน และเป็นอย่างเดียวกับราชธานี

การครุศึกษาในแง่นี้ก็เข้าไปทำนองเดียวกันและเพิ่มวิชาครุ คือ วิธี่สอนและการปกครอง คือให้เรียนวิชาที่จะไปใช้สอนและเพิ่มวิชาครุเข้าไป เช่น หลักสูตรครุมูล ร.ศ. 122 คือมีวิชา การอ่าน เขียน แต่งข้อความ ไวยากรณ์ ชรรถมจารี ขับริ่อง เลขวิธี่ สุขวิทยาชั้นเรียน อาจมีภาษาอังกฤษบ้างแต่ไม่ใช่สำหรับนักเรียนทุกคน บทบาทในการรวมชาตินี้วางรากฐานมาตั้งแต่ พ.ศ. 2435 และต่อเนื่องมาจวบจนปัจจุบัน

2. บทบาทในการปลูกฝังอุดมการณ์แห่งชาติ บทบาทนี้มีลักษณะเช่นเดียวกับบทบาทในการรวมชาติ โดยเป็นภาระบวณาการทางสังคมในโรงเรียน ที่เกิดความต้องการปะทะสังสรรค์ระหว่างครูและนักเรียน ตลอดจนระเบียบและวิถีชีวิตในโรงเรียน เช่น การเข้าแถวเคารพธงชาติ การร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี นอกจากนี้ยังมีการให้เรียนวิชาจำพวกนิติศาสตร์ (โดยเฉพาะแผนที่) และพงศาวดาร และวิชาทหาร วิชาและกิจกรรมเหล่านี้สอนในหลักสูตรประถม(มูล) และมัธยมศึกษา เช่นเดียวกับในหลักสูตรการครุศึกษา อุดมการณ์แห่งชาติถ่ายทอดโดยผ่านวิชาและ

กิจกรรมเหล่านี้ โดยทำหน้าที่ปลูกฝังความชอบธรรมในความเป็นรัฐและระบบการเมืองการปกครอง
 ดังที่ผู้ปกครองต้องการและครูในระบบการศึกษาอย่างใหม่ก็ทำหน้าที่ได้ดี

บทบาทในการรวมชาติ และบทบาทในการปลูกฝัง อุดมการณ์แห่งชาติ เป็นบทบาทของ
 การครูศึกษานับแต่ช่วงแห่งการปฏิรูปบ้านเมือง สืบเนื่องมาจนปัจจุบัน

3. บทบาทในการผลิตคนเข้ารับราชการ ตัวการครูศึกษาเองนั้นผลิตครูอาชีพซึ่งเข้า
 รับราชการอยู่แล้ว แต่ผลกระทบที่มากกว่าก็คือครูอาชีพเหล่านี้ซึ่งทำการในสถานศึกษาต่าง ๆ ได้
 สร้างบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเหมาะสมต่องานหนังสือ เช่น การอ่าน การแต่งข้อความ การ
 ย่อความ จดหมาย ตลอดจนความรู้และทักษะเทคนิคต่าง ๆ สำหรับบทบาทนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า
 การครูศึกษาทำได้ในระดับการสร้างขั้นต้นกลางเท่านั้น ทั้งนี้เพราะการครูศึกษามุ่งผลิตครูที่สอน
 ระดับชั้นมัธยมศึกษาและต่ำกว่านั้นเป็นส่วนใหญ่

4. บทบาทในการพัฒนาอาชีพในท้องถิ่น บทบาทนี้เริ่มต้นในช่วงพ.ศ. 2456-2488
 เพื่อรัฐเริ่มตระหนักว่าการศึกษาในยุคก่อน ผลิตบุคลากรเข้ารับราชการมากกว่าบุคลากรทางอื่น
 ในขณะที่อาชีพการผลิตและบริการยังไม่ได้รับการส่งเสริม รัฐจึงได้กำหนดให้มีการเรียนการสอน
 กสิกรรม พาณิชยกรรม และช่างต่าง ๆ ในระดับประถมศึกษา และได้ทำการผลิตครูเพื่อทำการสอน
 อาชีพดังกล่าว แม้ว่าการครูศึกษาจะมีบทบาทในการพัฒนาอาชีพในท้องถิ่นมาตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2456
 -2488 มาจนถึงปัจจุบัน แต่ก็ทำบทบาทนี้ไปไม่มากนัก โดยผลิตครูสอนวิชาชีพได้จำนวนน้อย และครู
 เหล่านี้ก็มีจิตสำนึกแบบข้าราชการมากกว่านักวิชาชีพ ทำให้การถ่ายทอดเจตคติและทักษะทางวิชาชีพ
 ในโรงเรียนไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

5. บทบาทในการสร้างความทันสมัย จำนวนครูอาชีพที่เพิ่มขึ้นตามลำดับได้เสริมกำลัง
 ในการจัดการศึกษาอย่างใหม่ทดแทนการศึกษาแบบเดิม ครั้งหลังปีพ.ศ. 2488 ประเทศไทยก็จัด
 การศึกษาอย่างใหม่ได้อย่างกว้างขวาง เป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วประเทศ ระบบการศึกษาเป็น
 ระบบสากลมี 3 ระดับหลัก ๆ คือ ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา มีการจัดโครงสร้าง
 หลักสูตร และรายวิชาตลอดจนการวัดผลประเมินผลเป็นอย่างสากลเช่นเดียวกัน ครูอาชีพจาก
 สถาบันครูศึกษาเป็นตัวการสำคัญในการสร้างความทันสมัยในระบบการศึกษา นอกจากนี้วิชาในกลุ่ม
 วิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยา ยังเป็นปัจจัยสำคัญในการปลูกฝังและหล่อหลอมให้ผู้เรียนมีความคิด
 อ่านและเจตคติอย่างเดียวกับโลกตะวันตก แต่ด้วยเหตุที่รัฐจัดการศึกษาอย่างเร่งรีบและลอกเลียน
 แบบ ทำให้บุคลากรของรัฐโดยเฉพาะครูขาดความเข้าใจในแก่นหรือสาระของศาสตร์เหล่านั้น
 ผลที่ได้จึงเป็นการจำและลอกเลียนข้อความรู้ที่ตายตัวจากโลกตะวันตก และไม่สามารถสกัด

ข้อความรู้ให้เป็นตัวของตัวเองได้ อย่างไรก็ตามแนวคิดของวิถีชีวิตอย่างทันสมัยก็ได้เข้าไปสู่ท้องถิ่นต่าง ๆ ของไทย โดยผ่านกระบวนการศึกษาซึ่งครูนับเป็นผลผลิตของการครุศึกษาเป็นกำลังสำคัญในการนำเข้าไปนั่นเอง จัดว่าการครุศึกษาประสบความสำเร็จจนควรในบทบาทนี้

6. บทบาทในการแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง บทบาทนี้เป็นบทบาทใหม่ที่สังคมเรียกร้องจากการครุศึกษา และนักวิชาการศึกษาก็ค่อนข้างจะเห็นด้วยเนื่องจากมองเห็นผลเสียอันเกิดจากความทันสมัยในยุคที่ผ่านมา โดยเฉพาะความพยายามวิ่งไปสู่ความเจริญโดยที่ขาดรากฐานทางวิชาการและความเข้าใจตัวเอง (สังคมไทย) อย่างแจ่มแจ้ง จึงได้พยายามสร้างบุคลากรทางการศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจตลอดจนเจตคติที่ดีต่อสังคมไทยและพัฒนาท้องถิ่นต่าง ๆ ตามเงื่อนไขที่แท้จริงของท้องถิ่นนั้น รูปธรรมของความพยายามนี้ก็คือ การให้เรียนวิชาวัฒนธรรมไทย และ สังคมไทยมากขึ้นในหลักสูตรการครุศึกษา แต่ก็ยังไม่ชัดเจนนัก

นอกจากนี้ผู้ที่สามารถทำบทบาทนี้ได้ นั้น จะต้องเป็นผู้มีวิจาร์ญาณสูง มีระเบียบวิธีคิดที่มีประสิทธิภาพ มีปรัชญา และมีโลกทัศน์กว้างและความรู้ความเข้าใจสังคมไทย ทั้งแง่วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง อย่างชัดเจนพอสมควร ถ้าจะปลูกฝังความสามารถและเจตคติในเรื่องเหล่านี้ การครุศึกษาก็จำเป็นต้องลดความสำคัญของวิชาอื่น ๆ ลง เช่น อาจลดเรื่องของเทคนิควิชาชีพ นั่นก็คือลดความสำคัญของบทบาทอื่นลง ข้อค้นพบของวิจัยนี้เพียงแต่เป็นแนวโน้มของการครุศึกษาต่อบทบาทนี้ แต่การครุศึกษาจะดำเนินการได้สมบทบาทและประสบความสำเร็จเพียงใดนั้นต้องรอดูกันต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สรุป

การศึกษานั้นกำเนิดขึ้นในสังคมไทยด้วยความต้องการครูอาชีพสำหรับการศึกษาอย่างใหม่ ซึ่งครูพื้นบ้าน เช่น พระ ตอบสนองความต้องการนี้ได้ในระดับที่ไม่เป็นที่พอใจ แม้การศึกษาจะเป็นไปเพื่อผลิตครูอาชีพป้อนให้กับสังคมเป็นแนวทางเดียวตลอดระยะเวลา 100 ปีมานี้ แต่จุดเน้นของการผลิตก็แตกต่างกันไปเป็นช่วง ๆ ตามแต่ภาพพจน์ที่มีต่อการครุศึกษาไทย ในแต่ละช่วงแห่งวิวัฒนาการของสังคม พอจะประมวลจุดเน้นเด่น ๆ ได้เป็น 4 ภาพ สอดคล้องกับความต้องการกำลังคนของสังคม ดังนี้

1. การศึกษาเพื่อปฏิรูปบ้านเมือง (พ.ศ. 2435-2455)
2. การศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ และท้องถิ่น (พ.ศ. 2456-2488)
3. การศึกษาเพื่อความทันสมัย (พ.ศ. 2489-2516)
4. การศึกษาเพื่อความเข้าใจตนเองหรือแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง (พ.ศ. 2517-2530)

ในแง่พัฒนาการของสถาบันการศึกษา ปรากฏว่าในช่วงแห่งการปฏิรูปบ้านเมืองและการพัฒนาอาชีพนั้น มีการจัดตั้งสถาบันการศึกษาอย่างค่อยเป็นค่อยไป และเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงแห่งความทันสมัย และชะลอตัวลงในช่วงแห่งการทำความเข้าใจตนเอง ที่น่าสังเกตก็คือ การผลิตครูสอนวิชาอาชีพนั้น ได้รับความสนใจมาตั้งแต่ช่วงแห่งการพัฒนาอาชีพและท้องถิ่น และเกือบไม่เพิ่มขึ้นเลยในช่วงถัดมา (ยกเว้นการผลิตครูอุตสาหกรรม) ในขณะที่นาฏศิลป์นั้นเพิ่มอย่างรวดเร็วในช่วงแห่งการทำความเข้าใจตนเอง ส่วนผลศึกษานั้นเพิ่มขึ้นในอัตราค่อนข้างมากในช่วงแห่งความทันสมัยและการทำความเข้าใจตนเอง

ในเรื่องของเนื้อหาวิชา มีความคมชัดของเนื้อหาตามลำดับของแต่ละช่วงที่ผ่านมา แต่ความรู้และทักษะหลัก ๆ ยังคงเน้นเรื่องวิธีการเช่น วิธีสอน ฝึกสอน เนียงแต่เพิ่มรายละเอียดมากขึ้นตามลำดับ นอกจากนี้ ทั้ง 4 ช่วงไม่เน้นวิชาที่ขยายโลกทัศน์ วิจารณ์ญาณ และทำความเข้าใจตนเอง เพิ่งเริ่มมีอยู่บ้างในช่วงแห่งการทำความเข้าใจตนเองหรือแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง

บทบาทของการศึกษาคือสังคมไทย มี 6 ประการคือ

1. รวมชาติ

2. ปลุกฝังอุดมการณ์แห่งชาติ
3. ผลิตคนเข้ารับราชการ
4. พัฒนาอาชีพท้องถิ่น
5. สร้างความทันสมัย
6. ทำความเข้าใจตนเอง หรือแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย